

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

**Με λογισμό
και μ' όνειρο**

**ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ
ΚΕΙΜΕΝΩΝ**

Ε' & ΣΤ' ΤΑΞΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

**ΑΝΤΑ ΚΑΤΣΙΚΗ-ΓΚΙΒΑΛΟΥ
ΤΖΙΝΑ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
ΓΙΑΝΝΗΣ Σ. ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ
ΣΤΕΛΛΑ ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ
ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ**

*5ος τόμος
Κεφάλαια Η3 – Θ5*

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Άντα Κατσίκη – Γκίβαλου,

καθηγήτρια Ελλην. Φιλολογίας

Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπ. Αθηνών

Τζίνα Καλογήρου, λέκτορας

Διδακτικής της Λογοτεχνίας Π.Τ.Δ.Ε.

Πανεπιστημίου Αθηνών

Γιάννης Σ. Παπαδάτος, σχολικός

σύμβουλος, διδάσκων στο Μ.Δ.Δ.Ε.

Στέλλα Πρωτονοταρίου, δασκάλα

Θεοδόσης Πυλαρινός, δ.φ.,

διδάσκων Πανεπιστημίου Πατρών

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ

ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ:

Χρίστος Παπαρίζος, Σύμβουλος Π.Ι.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΑΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ:

Άντα Κατσίκη – Γκίβαλου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ:

Κωνίνος Μπαλάσκας, Σύμβουλ. Π.Ι.

**ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ:
Δημήτριος Κουκολομάτης,
Πρόεδρος
Ανθούλα Δανιήλ
Γεώργιος Οικονόμου
Εύη Σκάρλου**

**ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ:
Νάντια Κουτσουρούμπα**

**ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΓΡΑΦΙ-
ΚΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:
Βασιλική Μπεκυρά**

**ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:
Βάσω Ψαράκη**

1

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

**Ομάδα Εργασίας
Αποφ. 16158/6-11-06 και
75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ**

H3 Της Λένως του Μπότσαρη

Τα ιστορικά δημοτικά τραγούδια αναφέρονται σε συγκεκριμένα ηρωικά πρόσωπα – πρότυπα, που με τις πράξεις τους συγκίνησαν και ενέπνευσαν το λαό. Βρισκόμαστε στα 1804. Η Λένω, η κόρη του Κίτσου Μπότσαρη, δεκαπέντε μόλις ετών, αποκλεισμένη από τους στρατιώτες του Αλή πασά σ' ένα μοναστήρι των Αγράφων, πολεμά γενναία εναντίον των Τούρκων μαζί με τους συμπατριώτες της τους Σουλιώτες. Ο αδελφός της σκοτώνεται. Συνεχίζει τον πόλεμο στο πλευρό του θείου της σε άλλο πεδίο του αγώνα, κοντά στον Αχελώο ποταμό. Περικυκλώνεται όμως από τους εχθρούς και, για να μην πέσει στα χέρια τους, ρίχνεται στο ποτάμι και πνίγεται.

Όλες οι καπετάνισσες από το
Κακοσούλι
όλες την Άρτα πέρασαν,
τα Γιάννινα* τις πάνε,
σκλαβώθηκαν οι αρφανές*,
σκλαβώθηκαν οι μαύρες*,
κι η Λένω δεν επέρασε, δεν την
επήραν σκλάβα.
Μόν* πήρε δίπλα τα βουνά*, δίπλα
τα κορφοβούνια,
σέρνει τουφέκι σισανέ* κι εγγλέζικα
κουμπούρια,

τα Γιάννινα: στα Γιάννινα ❖ οι
αρφανές (αρφανός): οι ορφανές ❖
οι μαύρες (η μαύρη): οι δύστυχες ❖
μόν: αλλά, αντίθετα ❖ πήρε δίπλα
τα βουνά: ανέβηκε στα βουνά (για
όσους καταδιώκονται) ❖ τουφέκι
σισανέ (ο σισανές): είδος τουφεκιού
με εξάγωνη κάννη

έχει και στη μεσούλα της σπαθί
μαλαματένιο.
Πέντε Τούρκοι την κυνηγούν, πέντε
τζοχανταραίοι*.
«Τούρκοι, για μην παιδεύεστε, μην
έρχεστε σιμά μου*,
σέρνω φουσέκια στην ποδιά και
βόλια στις μπαλάσκες*.
Κόρη, για ρίξε τ' άρματα, γλίτωσε
τη ζωή σου.
Τι λέτε, μωρ' παλιότουρκοι και σεις
παλιοζαγάρια*;
Εγώ είμαι η Λένω Μπότσαρη,
η αδερφή του Γιάννη,
και ζωντανή δεν πιάνουμαι εις των
Τουρκών τα χέρια».

(οι) τζοχανταραίοι: οι επίλεκτοι
σωματοφύλακες ❖ σιμά μου: κοντά
μου ❖ στις μπαλάσκες (η μπαλά-
σκα): στις θήκες για τα πυρομαχικά
❖ παλιοζαγάρια (το παλιοζαγάρι):
παλιόσκυλα

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Ποιο είναι το νόημα των δύο τελευταίων στίχων;**
- 2. Πώς περιγράφεται η σκλαβιά στο τραγούδι;**
- 3. Ο Ανδρέας Κάλβος έγραψε ότι η ελευθερία «θέλει αρετή και τόλμη». Διαθέτει η Λένω τις ιδιότητες αυτές; Πού φαίνεται η τόλμη και πού η αρετή της;**
- 4. Συζητήστε για τη συμμετοχή και την προσφορά των γυναικών στους αγώνες για την εθνική μας ανεξαρτησία.**

H4 Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι

«Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» είναι ένα από τα σημαντικότερα ποιητικά έργα του Διον. Σολωμού.

Αποτελείται από τρία σχεδιάσματα, δηλαδή προσχέδια, στα οποία ο ποιητής κατέγραψε τις σκέψεις του, χωρίς ωστόσο να δώσει μια τελειωτική και ολοκληρωμένη σύνθεση. Στο Β΄ σχεδιάσμα, μέρος του οποίου αποτελεί το κείμενό μας, περιγράφεται η τραγική θέση των πολιορκημένων στο Μεσολόγγι, την ώρα που το φυσικό περιβάλλον βρίσκεται στην καλύτερη ώρα του. Είναι άνοιξη, η ομορφιά κυριαρχεί παντού, ο τόπος σφύζει από ζωή. Ο πόνος κάτω από τέτοιες συνθήκες είναι αβάσταχτος. Δεν είναι μόνο οι

**Τούρκοι που αντιμάχονται τους
σκελετωμένους ήρωες και αυτή
ακόμη η φύση, με την ονειρεμένη
ομορφιά της, τους κάνει να
αμφιταλαντεύονται: να μείνουν και
να πέσουν, εκτελώντας το χρέος
τους, ή να προσπαθήσουν να
φύγουν, για να χαρούν τη γλύκα της
ζωής;**

**Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν
και γελούνε,
κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί
τόσ' άρματα σε κλειούνε***

**Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο
βελάζει,
και μες στη θάλασσα βαθιά
ξαναπετιέται πάλι,**

**σε κλειούνε: σε κλείνουν, σε
αποκλείουν**

**Ευγένιου Ντελακρουά,
*Η Ελλάδα στα ερείπια του
Μεσολογγίου*
(Μουσείο Καλών Τεχνών,
Μπορντό, Γαλλία)**

**Ευγένιος Ντελακρουά
(1798-1863)**

**Γάλλος ρομαντικός ζωγράφος.
Το έργο του περιλαμβάνει
συνθέσεις με ιστορικά και
εξωτικά θέματα, θρησκευτικούς
πίνακες κ.ά.**

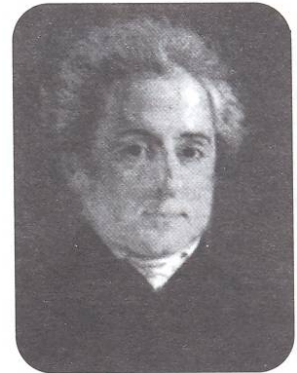
Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Να σχολιάσετε τον τελευταίο στίχο.**
- 2. Με ποιες λέξεις ή φράσεις αποδίδονται οι ιδιότητες του Απρίλη και με ποιες του Έρωτα;**
- 3. Να συγκρίνετε το περιεχόμενο του αποσπάσματος με τη φράση «για δεσ καιρό που διάλεξε ο χάρος να με πάρει», που λέγεται ότι είπε ο Αθανάσιος Διάκος, λίγο πριν πεθάνει, άνοιξη κι αυτός.**

4. Ποιο τραγικό δίλημμα βασανίζει τους πολιορκημένους; Γνωρίζοντας από την ιστορία την έξοδο και το μαρτυρικό τέλος τους, πώς κρίνετε την επιλογή τους;

Διονύσιος Σολωμός
(Ζάκυνθος 1798 –
Κέρκυρα 1857)

Η σπουδαιότερη ποιητική μορφή του νεότερου ελληνισμού, αναμορφωτής της σύγχρονης ποίησής μας και της γλώσσας μας. Ήταν γιος αριστοκράτη πατέρα και μητέρας με λαϊκή καταγωγή. Σπούδασε στην Ιταλία νομικά.

Επηρεάστηκε από την ιταλική λογοτεχνία, το δημοτικό τραγούδι και την κρητική λογοτεχνία.

Ύμνησε με επικό ή λυρικό τρόπο την πατρίδα, τη γυναίκα και τον έρωτα, τη ζωή. Δημιούργησε Σχολή με πιστούς μαθητές που διέδωσαν τις ιδέες του.

Έργα του: *Ύμνος εις την ελευθερίαν, Εις τον θάνατον του Λορδ Μπάιρον, Λάμπρος, ο Διάλογος, Η γυναίκα της Ζάκυνθος, Ο Κρητικός, Ο πόρφυρας*. Η διάσωση του έργου του Σολωμού οφείλεται στο μαθητή του Ιάκωβο Πολυλά, που το συγκέντρωσε με υποδειγματικό σεβασμό στα *Ευρισκόμενα* (1859), προτάσσοντας ως Εισαγωγή τα περίφημα «Προλεγόμενα» του.

H5

Ο φιλόπατρις

Ω φιλτάτη* πατρίς,
Ω θαυμασία νήσος,
Ζάκυνθε συ μου έδωκας*
Την πνοήν και του Απόλλωνος
Τα χρυσά δώρα*!

φιλτάτη (φίλτατος): πολυαγαπημένη
❖ μου έδωκας (αρχαιόμορφος
τύπος του αόριστου): μου έδωσες
του Απόλλωνος τα χρυσά δώρα:
εννοεί την ποιητική έμπνευση, τα
ποιητικά χαρίσματα

Ποτέ δεν σε ελησμόνησα,
Ποτέ – Και η τύχη μ' έρριψε
Μακρά από σε· με είδε
Το πέμπτον του αιώνας*
Εις ξένα έθνη.

Συ, όταν τα ουράνια
Ρόδα με το αμαυρότατον*
Πέπλον σκεπάζει η νύκτα,
Συ είσαι των ονείρων μου
Η χαρά μόνη.

Μοσχοβολάει το κλίμα σου,
Ω φιλτάτη πατρίς μου,
Και πλουτίζει το πέλαγος
Από την μυρωδία
Των χρυσών κίτρων.

το πέμπτον του αιώνας: είκοσι
χρόνια (το ένα πέμπτο του 19ου
αιώνα) ❖ το αμαυρότατον
(αμαυρότατος): κατάμαυρο,
θεοσκότεινο

Η λαμπάς η αιώνιος
Σου βρέχει την ημέραν
Τους καρπούς, και τα δάκρυα
Γίνονται της νυκτός
Εις εσέ κρίνοι.

Είσαι ευτυχής και πλέον
Σε λέγω ευτυχεστέραν,
Ότι συ δεν εγνώρισας*
Ποτέ την σκληράν μάστιγα
Εχθρών, τυράννων.

Ας μη μου δώσει η μοίρα μου
Εις ξένην γην τον τάφον
Είναι γλυκός ο θάνατος
Μόνον όταν κοιμώμεθα
Εις την πατρίδα.

εγνώρισας: εγνώρισες
(αρχαιομορφος τύπος, όπως το
έδωκας)

Τάκη Κατσουλίδη, Πορτοκάλια

Τάκης Κατσουλίδης (1933)

*Ζωγράφος και χαράκτης.
Η τέχνη του ξεχωρίζει για τη
δύναμη των γραμμών και την
ένταση των χρωμάτων της.*

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Να συγκρίνετε την τελευταία στροφή του ποιήματος με το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς (2ος τόμος, σελ. 20) και να δείξετε με ποιο

τρόπο αναφέρονται στο θάνατο ο Ανδρέας Κάλβος και με ποιον ο δημιουργός του τραγουδιού.

2. Τι είναι αυτό που δένει τόσο σφιχτά τον ποιητή με το νησί του;

3. Γράψτε ένα κείμενο για την ιδιαίτερη πατρίδα σας.

Ανδρέας Κάλβος (Ιωαννίδης)
(Ζάκυνθος 1792 - Αγγλία 1869)

Μεγάλος Έλληνας ποιητής που επηρεάστηκε από τις δημοκρατικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και τα φιλελεύθερα διδάγματα των Ιταλών. Δίδαξε στην Ιόνιο Ακαδημία. Οι ωδές του είναι λυρικές συνθέσεις που τις διαπερνά το πατριωτικό πάθος και η φιλελεύθερη πνοή. Έργα του: *Η Λύρα και τα Λυρικά*. Μετάφρασε και θρησκευτικά κείμενα, όπως τους *Ψαλμούς του Δαβίδ*.

Ο ξένος

Ο ποιητής έχει επηρεαστεί από τις ραψωδίες ζ και η της Οδύσσειας του Ομήρου. Στη ζ ραψωδία ο Οδυσσέας, αφού έχει βγει κολυμπώντας στη χώρα των Φαιάκων, παρουσιάζεται μπροστά στη Ναυσικά, την κόρη του βασιλιά Αλκίνοου. Εκείνη τον συμβουλεύει να δει τον πατέρα της. Στην η ραψωδία ο Αλκίνοος προφέρει φιλοξενία στον Οδυσσέα. Κυριαρχεί η περιγραφή του παλατιού με τα χάλκινα και χρυσά γλυπτά, καθώς και το πανέμορφο περιβόλι.

- «Ξένε, ποιος είναι ο τόπος σου, και ποιο 'ναι τ' όνομά σου;»

- «Κι αν είμαι ακόμα στ' όνειρο, ξένος εγώ δεν είμαι»

μα κράτησε του περβολιού
το φύλακα, για να 'μπω,
κι εκεί σου λέω πώς λέγομαι και
πώς στον τόπο ήρθα.
Κι έπειτα δείξε μου, ω καλή,
τις αγιασμένες στράτες,
που ο Σολωμός συνήθαγε
ν' ακολουθάει, τα βράδια».

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που δείχνουν ότι κατάλαβε ο ξένος ότι είναι σε γνώριμο, ελληνικό τοπίο;**
- 2. Μια βασική ιδέα που υπάρχει στο έργο του Σικελιανού είναι η συνέχεια του Ελληνισμού από την αρχαία εποχή ως τη σύγχρονη. Με ποιο τρόπο αυτό το πετυχαίνει στο ποίημα;**
- 3. Να δραματοποιήσετε το ποίημα.**

**Γεράσιμου Στέρη, Ομηρικό
ακρογιάλι (λεπτομέρεια)**

Γεράσιμος Στέρης (1898-1987)

*Το πραγματικό του επίθετο ήταν
Σταματελάτος, Η λιτότητα και η
σαφήνεια είναι τα κύρια
χαρακτηριστικά της ζωγραφικής
γλώσσας του.*

Άγγελος Σικελιανός.
(Λευκάδα 1884 –
Αθήνα 1951)

Από τους αξιολογότερους Έλληνες ποιητές του 20ού αιώνα. Η ποίησή του είναι γεμάτη λυρισμό, ποτισμένη από αγάπη για τον άνθρωπο και τους αγώνες του, Τα θέματά του είναι εμπνευσμένα από την αρχαία παράδοση, την ιστορία, το λαϊκό μας πολιτισμό και τη φύση. Το πρώτο του μεγάλο έργο ήταν ο *Αλαφροΐσκιωτος* (1909). Άλλα έργα του: «Δελφικός λόγος», «Πρόλογος στη ζωή», «Πάσχα των Ελλήνων», «Ο Δαίδαλος στην Κρήτη», «Ο Χριστός στη Ρώμη», «Ο θάνατος του Διγενή». Ο Σικελιανός ήταν μεγάλος οραματιστής.

Πίστευε στην παγκόσμια συνένωση των λαών. Γι' αυτό, προσπαθώντας, με αφετηρία τους Δελφούς, να δημιουργήσει ένα διεθνές κέντρο, καθιέρωσε το 1927, με τη βοήθεια της γυναίκας του Εύας Πάλμερ, τις Δελφικές εορτές, με αθλητικούς αγώνες και παραστάσεις αρχαίων τραγωδιών. Όλα τα έργα του είναι συγκεντρωμένα σε τόμους με τους τίτλους: *Λυρικός βίος* (ποιητικά), *Θυμέλη* (τραγωδίες) και *Πεζός λόγος* (μελέτες και άρθρα).

H7 Ο μικρός μπουρλοτιέρης

Το απόσπασμα αυτό είναι παρμένο από το μυθιστόρημα Ο μικρός μπουρλοτιέρης, που μας μιλάει για το ναυτικό αγώνα, την περίοδο του μεγάλου ξεσηκωμού του 1821. Ο Λευτέρης, ένα δεκατετράχρονο αγόρι, παίρνει μέρος κι αυτός, σαν μπουρλοτιέρης, πλάι στους μεγάλους ναυάρχους Μιαούλη και Κανάρη. Στο κείμενο που ακολουθεί, ο καπετάν Μιαούλης έχει καλέσει το Λευτέρη για να του ανακοινώσει κάτι πολύ σημαντικό.

Σιάζεται* λίγο ο Λευτέρης και ξεκινάει. Με τα μάτια ρωτάει το Μιαούλη τι συμβαίνει, σαν φτάνει κοντά του.

- Γράμμα από τα γονικά σου, του λέει ο καπετάνιος.

Με λαχτάρα χουφτιάζει το παιδί το γράμμα, μα σύγκαιρα* νιώθει πως ο καπετάνιος άλλο ήθελε να του πει και τον φώναξε κοντά του.

- Θέλεις να ξαναδουλέψεις στα μπουρλότα; Τον ρωτάει απότομα.

Ο Λευτέρης δεν προλαβαίνει να δώσει απάντηση και ο καπετάνιος συνεχίζει:

- Μέχρι τα τώρα δεν είχαμε πολλά μπουρλότα, μόλο που το 'δαμε τι αξίζουν. Από δω και πέρα δεν

σιάζεται (σιάζομαι): συγυρίζεται, φτιάχνει τα ρούχα του ❖ σύγκαιρα: έγκαιρα, αμέσως, γρήγορα

πρόκειται να μας λείψουν, όμως δε γίνεται τίποτα, σαν δεν έχει ο μπουρλοτιέρης καρδιά...

Σταμάτησε ο Μιαούλης, είδε το κύμα που 'παιζε με το καράβι.

- Ξέρεις πού έχουμε φτάσει, συνέχισε. Η Χίος καταστράφηκε από τους Τούρκους. Έκαψαν την πολιτεία και τα χωριά. Μωρά, γυναίκες και γερόντοι σφαχτήκανε σαν τα τραγιά· τα κορίτσια τα πήραν στα σκλαβοπάζαρα...

Ο Λευτέρης ανατριχιάζει ολόκληρος. Εδώ κι ένα μήνα νιώθει την ίδια ανατριχίλα, όταν ακούει να μιλάνε για τη Χίο.

Είχαν χαθεί και οι δυο στη μαύρη εικόνα. Γέρασε, θαρρείς, στο λεπτό ο καπετάνιος· τέτοιος πόνος ξεχύθηκε στο πρόσωπο του. Οι πλάτες του, στο βάρος της συμφοράς, κύρτωσαν. «Και μεις;»,

ήταν σαν να ρωτούσε τον εαυτό του.

- Και μεις; Ο στόλος μας αδυνάτισε.

Βλέπεις, τρωγόμαστε μεταξύ μας...

Πρέπει όμως να χτυπήσουμε την αρμάδα*.

- Πώς, αφού αδυνάτισε ο στόλος;

- Λέω να κάνουμε την αποκοτιά* με τα μπουρλότα. Μ' αυτά θ' αγωνιστούμε...

Σταμάτησε για λίγο ο Μιαούλης.

Τώρα φαινόταν πως ζύγιαζε τα λόγια του.

- Είναι, ξέρεις, ένας λεβέντης, ένας ήρωας... Αυτός πέφτει στη φωτιά για τη λευτεριά μας.

- Ποιος; Τον ξέρω;

- Τώρα πρωτομπαίνει στον αγώνα,

την αρμάδα (η αρμάδα): το στόλο

❖ την αποκοτιά (η αποκοτιά): το υπερβολικό θάρρος που φτάνει μέχρι την απερισκεψία

αλλά τι να σου πω... Είναι παλικάρι,
άκου με μένα, λιοντάρι σωστό! Ένας
άντρακλας, γεροδεμένος, βράχος...
Αγαπάει, λένε, να διαβάζει ιστορίες
του Μεγαλέξαντρου. Νοικοκύρης
είναι, μα ο αγώνας για την Ελλάδα
τον έκανε ν' αψηφήσει* σπιτικό,
παιδί, γυναίκα, και έγινε από τους
πρώτους καπεταναίους που
επαναστάτησαν.

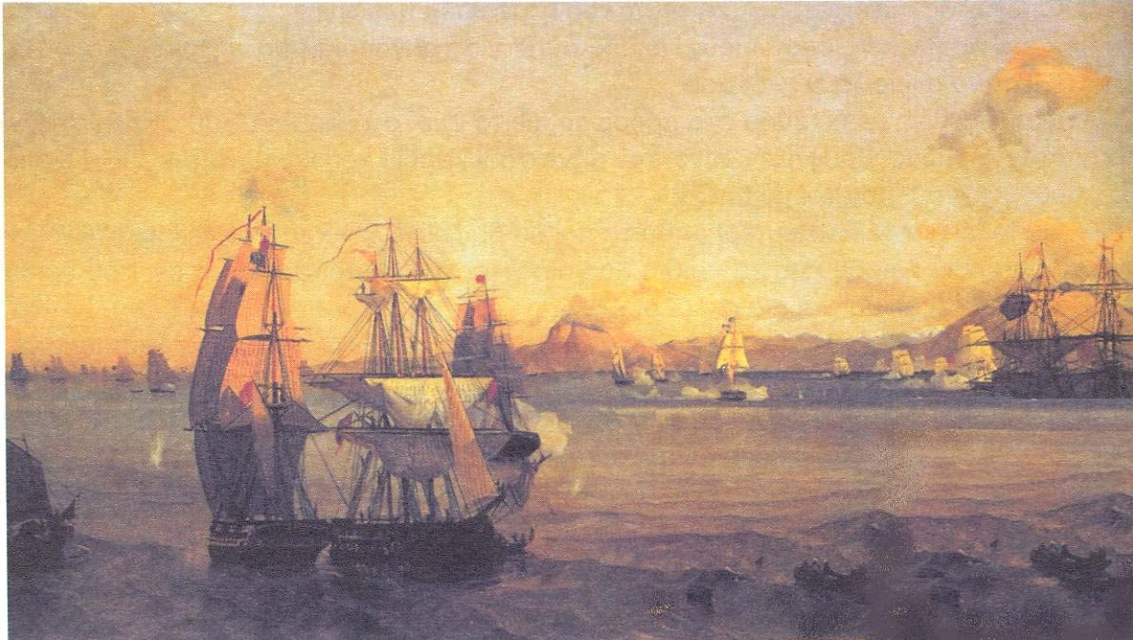
Ο Λευτέρης δεν κρατιέται πια.

- Μα ποιος είναι, πώς τότε λένε;
- Κωσταντή Κανάρη τον λένε, παιδί
μου. Θυμήσου καλά τούτο τ' όνομα.
Όλη η ρωμιοσύνη κάποτε θα
πηγαίνει στεφάνια στη μνήμη του...

Ο Λευτέρης ανατρίχιασε.

- Άσε με, καπετάνιε, να πάω μαζί
του! Ξαναδούλεψα στα μπουρλότα
και τα ξέρω, παρακάλεσε.

ν' αψηφήσει (αψηφώ): να μην
υπολογίσει

**Ιωάννη Αλταμούρα,
Ναυμαχία του Ρίου – Αντιρρίου
(συλλογή Κουτλίδη)**

**Ιωάννης Αλταμούρας (1852 –
1878)**

**Ζωγράφος που ασχολήθηκε
κυρίως με την απεικόνιση της
θάλασσας και με την
αναπαράσταση των ναυμαχιών
της Ελληνικής Επανάστασης.**

- Μη βιάζεσαι, παιδί μου, συνέχισε μαλακωμένα ο κυρ Αντρέας. Σαν ξανοίγεσαι με το μπουρλότο, ποτέ δεν είσαι σίγουρος πως θα ξαναγυρίσεις πίσω... Αν δειλιάζεις, δεν είναι ντροπή να το πεις· χρειάζεσαι κι αλλού. Ψωμωμένοι* άντρες και δειλιάζουνε... Εσύ ακόμα μουστάκι δεν έβγαλες.

- Ξυρίστηκα κιόλας, καπετάνιε! Τον πληροφόρησε ο Λευτέρης.

- Κιόλας, μωρέ θεριό; Πού είναι τα γονικά σου να σε καμαρώσουν!...

Σοβαρεύτηκε γρήγορα και συνέχισε:

- Ακόμα είσαι μικρός. Έπρεπε να μαθαίνεις ήσυχα τα γράμματα σου, να σκαρφαλώνεις στους βράχους,

ψωμωμένοι (ψωμώνομαι): εύσωμοι, γεροδεμένοι, ώριμοι

να ρίχνεις πετονιές... Να γελάς, μωρέ, έπρεπε...

Ο καπετάνιος συνέχισε, αλλά η φωνή του ήταν τώρα θυμωμένη:
- ...και συ βλέπεις σκοτωμούς, ακούς αντίς για τραγούδια μπάλες* να κελαηδάνε, μπαταριές* να σφυρίζουν πλάι σου...

Αποκαμωμένος, με πικράδα στο πρόσωπο, με το φέσι στα φρύδια, κάθισε στο σκαμνί ο καπετάν Αντρέας. Ρούφηξε καπνό, τον πήγε στην καρδιά του και μετά τον έβγαλε από τα ρουθούνια του, που τρεμόπαιζαν.

μπάλες (η μπάλα): οι οβίδες (πέτρινες ή σιδερένιες) των κανονιών ❖ μπαταριές (η μπαταριά): ομοβροντίες, οι ταυτόχρονοι και αλληπάλληλοι πυροβολισμοί

- Θα 'ρθει μια μέρα, Λευτέρη, που τα παιδιά θα ζούνε ξένοιαστα. Εμείς σκοτωνόμαστε για να 'ρθει καιρός που τα παιδιά θα χαίρονται τις λαμπριάτικες μέρες, που δε θα σκιάζονται, γιατί δε θα 'ναι πια σκλάβοι...

Ο ναύαρχος είχε χαθεί στο όραμα του. Έβλεπε κιόλας τις μελλούμενες λεύτερες γενιές. Ο αγέρας του κουβαλούσε, θαρρείς, τις φωνές τους, τις πήγαινε μακριά, τις έκανε αντίλαλο...

Ο Λευτέρης είχε σκύψει και ακολουθούσε το όραμα του καπετάνιου.

Έμειναν αμίλητοι για λίγο και ύστερα ο Μιαούλης συνέχισε:

- Αυτός ο αγώνας θα τελειώσει κάποτε, παιδί μου. Μα ο άλλος θα 'ξακολουθάει πάντα...

- Ο αγώνας για το μέσα μας. Να, αυτό, τον εαυτό μας πρέπει να κερδίσουμε! Σε μια λεύτερη πατρίδα

η σκλαβιά δεν έχει τόπο. Και ο Τούρκος είναι καλύτερη σκλαβιά μπροστά στη σκοτεινιασμένη ψυχή· και σκλαβιά που φαίνεται και πολεμιέται...

Είναι γεμάτη πίκρα η καρδιά του καπετάνιου από τις τελευταίες φαγωμάρες.

- Καπετάνιε...

Ο Μιαούλης σήκωσε τα μάτια και κοίταξε το παιδί.

- Κάποτες έκανα όρκο στο νεκρό πατριάρχη*, άρχισε ο Λευτέρης.

νεκρό πατριάρχη: Ο Λευτέρης εννοεί το Γρηγόριο Ε΄, τον οποίο οι Τούρκοι απαγχόνισαν το Πάσχα του 1821, για να φοβίσουν τους Έλληνες και να μην ακολουθήσουν την επανάσταση που άρχισε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες.

Είπα πως ό,τι μου ζητήσει ο αγώνας θα το δώσω. Και τώρα κάνω όρκο, αν μ' αξιώσει ο Θεός και δω τη λευτεριά στην πατρίδα, να δώσω πάλι τον εαυτό μου για τούτο τον αγώνα που μου λες, καπετάνιε. Για να γίνουν χαρούμενα τα λευτερωμένα τα παιδιά μας κι απ' αυτό το κακό...

Καθώς τα 'λεγε αυτά, έσφιγγε τις γροθιές του ο μικρός. Η φωνή του έβγαινε καυτή, σχεδόν πύρινη, και η ματιά του φεγγοβολούσε.

Ο Μιαούλης έστριψε βιαστικά το μουστάκι του, φύσηξε με δύναμη τη μύτη του και αγωνίστηκε να κρύψει κάποιο λυγμό.

Πουλιά φάνηκαν να έρχονται από μακριά.

- Τα χελιδόνια! Έρθαν τα πρώτα χελιδόνια!

Ο ναύαρχος ένωσε ζέστη να πλημμυρίζει την καρδιά του, ενώ ο Λευτέρης, χαμένος σ' έκσταση*, κοίταζε το μήνυμα της ελπίδας που ερχόταν στην πατρίδα από τον ουρανό...

(η) έκσταση: κατάσταση έντονου ενθουσιασμού και απορρόφησης από ένα πολύ δυνατό συναίσθημα

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Ποιο ήταν το όραμα του Μιαούλη; Συζητήστε το στην τάξη.

2. Κατά τη διάρκεια του Αγώνα του '21 αρκετές φορές οι Έλληνες δεν ήταν μονοιασμένοι μεταξύ τους. Στη διχόνοια αναφέρεται κι ο Μιαούλης. Ποια είναι η γνώμη σας; Αναφέρατε παραδείγματα ομόνοιας από την ιστορία του τόπου μας.

3. Βρείτε από τον Ύμνο εις την ελευθερίαν του Διον. Σολωμού τις σχετικές στροφές που ο ποιητής μιλάει για τη διχόνοια. Διαβάστε και το απόσπασμα από τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη (σελ. 41, κείμενο «Είμαστε εις το “εμείς”») και κάντε τις απαραίτητες συγκρίσεις.

4. Τι εννοεί ο Μιαούλης, λέγοντας «Ο αγώνας για το μέσα μας». Διατυπώστε με λίγα λόγια τις σκέψεις σας.

**Γαλάτεια Γρηγοριάδου –
Σουρέλη
(Καβάλα 1930)**

**Σπούδασε στη Σχολή Κοινωνικών
Λειτουργιών και σε σχολή
δημοσιογραφίας. Ασχολείται
κυρίως με την παιδική - εφηβική
λογοτεχνία. Τα θέματα των βιβλίων
της αναφέρονται στην ελληνική
ιστορία, την οικολογία, τη
μετανάστευση, τη βία στα γήπεδα,
την ελληνική μυθολογία. Η γραφή
της χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό
και λυρισμό. Μερικά βιβλία της: *Ο
μεγάλος αποχαιρετισμός, Καπετάν
Κώπτας, Παιχνίδι χωρίς κανόνες, Τα
σκυλιά του Αγίου Βερνάρδου, Πριν
από το τέρμα, Εμένα με νοιάζει.***

H8 [Είμαστε εις το «εμείς»]

Ενα πράμα μόνον με παρακίνησε κι εμένα να γράψω ότι τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί κι αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι· όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κι όλοι μαζί και να μην λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ» ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει, να λέγει «εγώ»· όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το

«εμείς» κι όχι εις το «εγώ». Και εις το εξής να μάθομεν γνώση, αν θέλομεν να φκιάσομεν χωριόν, να ζήσομεν όλοι μαζί.

**Τάσσου,
Ο Ιωάννης
Μακρυγιάννης
(ξυλογραφία)**

Τάσσος (1914 - 1985)

***Χαράκτης που συνταιριάζει
στο έργο του το λαϊκό στοιχείο
και τη σύγχρονη αντίληψη.***

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Τι εννοεί ο Μακρυγιάννης με τη φράση «αναλόγως ο καθείς»;

2. Ποια είναι τα ευεργετικά αποτελέσματα της συλλογικής προσπάθειας;

3. Ποια σχέση πρέπει να έχουν μεταξύ τους η συλλογική και η ατομική προσπάθεια;

4. Ο Άγγελος Σικελιανός στο ποίημα του «Μακρυγιάννης» γράφει:

***Κι όλων μας το αίμα θέλει να μπει
μες στ' αυλάκι,
το ίδιο χωράφι να ποτίσει,
στρατηγέ μας!
Τι πια δεν είμαστε στο «εγώ»,
ως Εσύ μας το 'πες,***

**μα σήμερα είμαστε στο «εμείς»,
κι ας μαζωχτούμε
σ' έναν σκοπόν, αν θέλουμε να
φκιάσουμε χωριό και κόσμο!**

**Να βρείτε τις ομοιότητες των δύο
κειμένων και να τις σχολιάσετε.**

**Γιάννης Μακρυγιάννης
(Αβορίτι Δωρίδας 1797 - Αθήνα
1864)**

**Από τους πιο χαρακτηριστικούς
αγωνιστές του 1821, που έφτασε,
παρά τις εις βάρος του διώξεις, στο
βαθμό του στρατηγού. Το
πραγματικό όνομα του ήταν
Ιωάννης Τριανταφυλλοδημήτρης,
αλλά λόγω του μεγάλου
αναστήματός του τον αποκάλεσαν
Μακρυγιάννη. Έλαβε μέρος σε**

διάφορες καίριες μάχες, τραυματίστηκε πολλές φορές, κινδύνεψε άμεσα και, μετά την ανεξαρτησία, ταλαιπωρήθηκε αφάνταστα από την πολιτική εξουσία με την οποία είχε συνεχείς προστριβές και ρήξεις για την ανελέητη κριτική που ασκούσε, και για τον ασυμβίβαστο χαρακτήρα του. Τα Απομνημονεύματά του, που εκφράζουν με λαϊκό αυθορμητισμό την ελληνική ψυχή και την αγνή παράδοση, ανύψωσαν τον αγράμματο δημιουργό τους σε σύμβολο του αδούλωτου Ελληνισμού.

H9

**Μπαρμπαγιάννη
Μακρυγιάννη**

**Μπαρμπαγιάννη Μακρυγιάννη
δε μας τα 'γραψες καλά
δες ο Έλληνας τι κάνει
για ν' ανέβει πιο ψηλά.**

☪

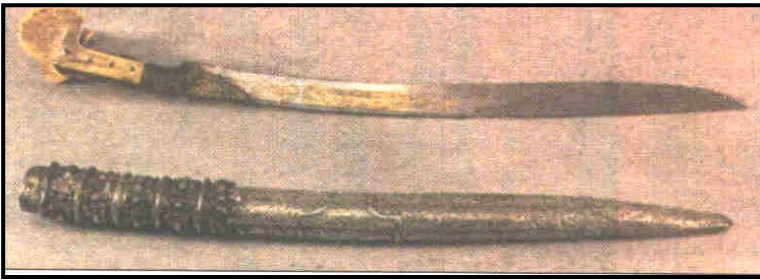
**Μπαρμπαγιάννη Μακρυγιάννη
πάρε μαύρο γιαταγάνι
κι έλα στη ζωή μας πίσω
το στραβό να κάνεις ίσο.**

☪

**Μπαρμπαγιάννη Μακρυγιάννη
δε μας τα 'γραψες σωστά
το φιλότιμο δε φτάνει
για να πάει κανείς μπροστά.**

☪

**Μπαρμπαγιάννη Μακρυγιάννη
πάρε μαύρο γιαταγάνι
κι έλα στη ζωή μας πίσω
το στραβό να κάνεις ίσο.**

**Το γιαταγάνι
του
Μακρυγιάννη**

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Γιατί ο στιχουργός καλεί το Μακρυγιάννη (ή στο πρόσωπό του ένα νέο Μακρυγιάννη) να αποδώσει δικαιοσύνη;**
- 2. Αφού μελετήσετε το μικρό απόσπασμα από τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη (σελ. 41, κείμενο «Είμαστε εις το “εμείς”»), να κρίνετε αν τελικά τα «έγραψε σωστά» ο στρατηγός.**
- 3. Με ποιους τρόπους νομίζετε ότι μπορούμε το «στραβό» να το κάνουμε «ίσο»; Διατυπώστε τις σκέψεις σας σ' ένα σύντομο κείμενο.**

Νίκος Γκάτσος
(Χάνια Φραγκόβρυσης
Αρκαδίας 1911 – Αθήνα 1992)

Υπερρεαλιστής ποιητής,
δημιουργός της ποιητικής
σύνθεσης Αμοργός, ευαίσθητος
μεταφραστής και έξοχος
στιχουργός. Με την ποιότητα των
στίχων του συντέλεσε στην
αναβάθμιση του έντεχνου
ελληνικού τραγουδιού. Οι στίχοι
του μελοποιήθηκαν από τους
καλύτερους μουσικοσυνθέτες μας,
όπως το Μάνο Χατζηδάκι, το Μίκη
Θεοδωράκη, το Σταύρο Ξαρχάκο
κ.ά.

H10

[Οι πρόσφυγες]

Το 1922 έγινε η Μικρασιατική καταστροφή. Ένας ολόκληρος κόσμος, ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας, διωγμένος από τους Τούρκους εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελείται από τμήματα, παρμένα από το μυθιστόρημα Μέσα στις φλόγες. Στο βιβλίο αυτό, με αφορμή την ιστορία μιας οικογένειας, γίνεται αναφορά στους Έλληνες της Μικράς Ασίας, στις τραγικές στιγμές που πέρασαν όταν ξεριζώθηκαν, καθώς και στις αφάνταστες δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην Ελλάδα, έως ότου ξαναφτιάξουν τη ζωή τους. Αφηγήτρια είναι ένα κορίτσι, η Αλίκη Μάγη, που ήδη έχει

*φτάσει στην Ελλάδα και περιμένει
με ανυπομονησία τους δικούς της.*

Κανείς μας ακόμα δεν μπορούσε να πιστέψει πως είμαστε οι πρώτες σταγόνες της καταιγίδας που έφτανε, η πρώτη αχνή γραμμή μιας ατέλειωτης ανθρωποθάλασσας που θα ξεχυνόταν σε λίγο σ' εκείνο το άγνωστο λιμάνι.

Αρχίσαμε να βαδίζουμε πιασμένοι απ' το χέρι, κοντά ο ένας στον άλλον, χαμένοι, μουδιασμένοι, δισταχτικοί, σαν να 'μαστε τυφλοί και δεν ξέραμε πού θα μας φέρει το κάθε βήμα που αποτολμούσαμε. Γυρεύαμε ξενοδοχείο στο λιμάνι για ν' ακουμπήσουμε και να περιμένουμε τους δικούς μας. Όπου κι αν ρωτούσαμε, παίρναμε την ίδια στερεότυπη απόκριση:

- Απ' τη Σμύρνη έρχεστε; Δε δεχόμαστε πρόσφυγες.
- Μα, θα σας πληρώσουμε καλά, ανθρῶποι του Θεού, έλεγε η θεία Ερμιόνη.

Εκείνοι επέμεναν στην άρνησή τους:

- Φοβόμαστε τις επιτάξεις*. Στη Χίο, στη Μυτιλήνη, στη Σάμο επιτάξανε όλα τα σχολεία, τα ξενοδοχεία, τα πάντα...
- Τι θέλαμε, τι γυρεύαμε να 'ρθούμε σε τούτον τον αφιλόξενο τόπο, έλεγε η κυρία Ελβίρα. Τι θέλαμε, τι γυρεύαμε να χωριστούμε από τους άντρες μας!

επιτάξεις (η επίταξη): οι επιστρατεύσεις ανθρῶπων, ζώων ή αντικειμένων για την εξυπηρέτηση στρατιωτικών ή κοινωνικών στόχων σε περιόδους έκτακτης ανάγκης

Στο τέλος βρέθηκε ένας αναγκεμένος* ξενοδόχος και μας έδωσε ένα σκοτεινό, άθλιο δωμάτιο με έξι κρεβάτια. Για τότε γινήκαμε πραγματικοί πρόσφυγες δεν το καταλάβαμε. Μέσα σε λίγα εικοσιτετράωρα όλος ο κόσμος αναποδογύρισε. Βαπόρια φτάναν το ένα πίσω από τ' άλλο και ξεφόρτωναν κόσμο, έναν κόσμο ξεκουρνωμένο, αλλόκοτο, άρρωστο, συφοριασμένο, λες κι έβγαινε από φρενοκομεία, από νοσοκομεία, από νεκροταφεία. Έπηξαν οι δρόμοι, τα λιμάνια, οι εκκλησίες, τα σκολειά, οι δημόσιοι χώροι. Στα πεζοδρόμια γεννιόνταν παιδιά και πέθαιναν γέροι.

αναγκεμένος: άνθρωπος που είχε μεγάλη οικονομική ανάγκη

Ενάμισι εκατομμύριο άνθρωποι βρεθήκανε ξαφνικά έξω από την προγονική τους γη. Παράτησαν σκοτωμένα παιδιά και γονιούς άταφους. Παράτησαν περιουσίες, τον καρπό στα δέντρα, το φαΐ στη φουφού*, τη σοδειά στην αποθήκη, το κομπόδεμα στο συρτάρι, τα πορτρέτα των προγόνων στους τοίχους. Και βάλθηκαν να τρέχουν, να φεύγουν κυνηγημένοι απ' το τούρκικο μαχαίρι και τη φωτιά του πολέμου. Και λογίζονταν τυχεροί που αντάλλαξαν το έχει τους*, την πατρίδα τους, το παρελθόν τους με μια στάλα σιγουριά... Άρπαξαν βάρκες, καΐκια, σχεδίες, βαπόρια και πέρασαν τη θάλασσα σ' έναν

στη φουφού (η φουφού): στη συσκευή για το ψήσιμο κρεατικών

❖ το έχει τους: την περιουσία τους

ομαδικό, φοβερό ξενιτεμό. Κοιμήθηκαν αποβραδής νοικοκυραίοι στον τόπο τους και ξύπνησαν φυγάδες, θαλασσοπόροι, άστεγοι, άποροι, αλήτες και ζητιάνοι στα λιμάνια του Πειραιά, της Σαλονίκης, της Καβάλας, του Βόλου, της Πάτρας.

Ενάμισι εκατομμύριο αγωνίες και οικονομικά προβλήματα ξεμπάρκαραν στο φλούδι της Ελλάδας*, με μια θλιβερή ταμπέλα κρεμασμένη στο στήθος: «Πρόσφυγες!». Πού ν' ακουμπήσουν οι πρόσφυγες; Τι να σκεφτούν; Τι να ξεχάσουν; Τι να πράξουν; Πού να δουλέψουν; Πώς να ζήσουν;

Τρέμαν ακόμα από το φόβο. Τα μάτια τους ήταν κόκκινα απ' το αιμάτινο ποτάμι της κόλασης που

στο φλούδι της Ελλάδας: στη γη της Ελλάδας

διάβηκαν. Και σαν πάτησαν σε
στέρεο έδαφος, μετρήθηκαν να δουν
πόσοι φτάσανε και πόσοι λείπουν.
Κι οι ζωντανοί δεν το πιστεύανε,
μόνο άπλωναν τα χέρια τους στο
κορμί τους και το ψάχνανε, για να
βεβαιωθούνε πως δεν ήταν
βρικόλακες. Και ψάχναν και για την
ψυχή τους, να δουν αν ήταν στη
θέση της. Μ' αυτή ήταν άφαντη.
Είχε μείνει πίσω στην πατρίδα,
κοντά στους αγαπημένους νεκρούς
και στους αιχμαλώτους, κοντά στα
σπιτάκια, στα χωράφια, στις
δουλειές και στα καζάντια...*

Μικροί μεγάλοι στριμωχνόμαστε
στις παραλίες αποβλακωμένοι,
άβουλοι, με μια έμμονη ιδέα ο
καθένας, κι άλλος με μια άνοια

καζάντια (το καζάντι): πλούτος,
κέρδη

αποκρουστική. Οι πιο τυχεροί ξεδίναν, γιατί κλαίγανε και βρίζανε και μούγκριζαν από πόνο.

Μια νέα γυναίκα πετούσε από καιρό σε καιρό ένα τραγικό νανούρισμα: «Νάνι, νάνι, το παιδάκι μου να κάνει...». Στην αγκαλιά της κρατούσε ένα μαξιλάρι που όλο το σκέπαζε και το φιλούσε και κοίταζε γύρω της πανικόβλητη. Κανένας δεν την πρόσεχε. Μόνο ο γερο – πατέρας της πάσχιζε να την ησυχάσει.

- Κορούλα μου, Ελένη μου, κάνε, παιδί μου, κουράγιο. Αυτό ήταν το θέλημα του Θεού...

Κάποιος δημοσιογράφος που πρόσεξε τη σκηνή, κοντοστάθηκε και θέλησε να πληροφορηθεί.

- Αχ! έκανε ο γέρος. Τ' αγοράκι της έσκυψε να πάρει απ' την κούνια κι αντί γι' αυτό πήρε το μαξιλάρι κι έφυγε!

Μια μέρα, αντάμωσα μέσα σ' ένα ανθρώπινο μπουλούκι το θείο Θανάση με την κόρη του τη Βαλεντίνη. Ήταν οι πρώτοι συγγενείς που έβλεπα κι αρπάχτηκα απ' αυτούς, ξεσπώντας σ' ένα παραπονεμένο κλάμα.

Η Βαλεντίνη προσπάθησε να με μερώσει.

- Θα 'ρθουν, μην απελπίζεσαι. Είναι κόσμος, χιλιάδες κόσμος, που μπαρκάρει ακόμα.

Της έδειξα πού βρίσκεται το ξενοδοχείο μας. Μα ο θείος Θανάσης δεν πήγε μαζί της. Αδιάφορος και ήρεμος κοίταζε τον κόσμο. Είχε πάθει πάλι μια δυνατή νευρική κρίση κι έλεγε ξερά:

- Πώς κάνουν έτσι οι άνθρωποι! Τι τους έπιασε και το χάσαν πάλι το τσερβέλο*;

Η Βαλεντίνη μας ανιστόρησε όλα όσα ήξερε για την καταστροφή. Πώς μπήκαν οι ζειμπέκηδες* μέσα στη Σμύρνη. Στην αρχή δεν πείραξαν άνθρωπο· μα ύστερα ρίχτηκαν με λύσσα στη σφαγή και στο πλιάτσικο*, αρχίζοντας απ' την αρμένικη γειτονιά. Ο Νουρεντίν πασάς έβγαλε τότε φερμάνι ν' αφήνουν όλα τα γυναικόπαιδα και

χάσαν το τσερβέλο: έχασαν τα λογικά τους ❖ οι ζειμπέκηδες (ο ζειμπέκης): οι χωροφύλακες ή οι στρατιώτες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που προέρχονταν από εξισλαμισθέντες Έλληνες της Μικράς Ασίας ❖ στο πλιάτσικο (το πλιάτσικο): στη λεηλασία

τους γέρους να φεύγουν, και να κρατούνε αιχμάλωτους μόνο τους άντρες και τ' αγόρια.

Η Σμύρνη είχε παραδοθεί στις φλόγες και στο αίμα. Ο κόσμος στριμωχνόταν στην παραλία ζητώντας προστασία απ' τον αγγλογαλλικό και τον αμερικάνικο στόλο· και παρακαλούσε τους συμμάχους να τον σώσουν απ' το λεπίδι. Μα οι ξένοι είχαν, λέει, διαταγές να μην επεμβαίνουν! Και κάθονταν πάνω στα καράβια τους με σταυρωμένα χέρια και κάπνιζαν τα τσιμπούκια τους! Και κοίταζαν, σαν θεατές, το φοβερό μαρτύριο ενός ολόκληρου πληθυσμού.

Όσοι άνθρωποι είχαν λεφτά, έδιναν ολόκληρη περιουσία για να τους πάρουν οι βάρκες. Μα τις περισσότερες φορές άλλοι, πιο χεροδύναμοι και σβέλτοι, σπρώχναν

τους πρώτους κι άρπαζαν τη θέση τους. Κι οι βάρκες, κάθε τόσο, αναποδογύριζαν κι οι άνθρωποι πνίγονταν μέσα στον πανικό, σαν τις μύγες.

- Θε μου! Θε μου! δε θέλω ν' ακούσω άλλο, έλεγε η θεία Ερμιόνη.

Μια μέρα, ήταν περίπου μεσημέρι, ένα νιόφερτο καράβι είχε μόλις ξεφορτώσει φουρνιές τη συμφορά.

- Αλίκη! μου φώναξε ο Τρύφωνας, ο γιος της κυρίας Ελβίρας, δεσ σ' εκείνη την πέμπτη βάρκα. Διακρίνεις;

Σκίρτησα ολόκληρη. Τα μάτια μου πήδηξαν από τις κόγχες και ξοπίσω τους πήδηξε και η καρδιά μου. Είδα το Στέφο πρώτο στην πλώρη της βάρκας και πίσω του τη μητέρα, που κρατούσε στην αγκαλιά της τη Νιόβη, και τη θεία

Ελένη με την Ινώ, και τη Ριρή που είχε κρεμασμένα στο λαιμό κιάλια και σιγοκουβέντιαζε με δυο άγνωστους νέους. Και στο τιμόνι είδα κοντά σε δυο θεόρατους μπόγους τον πατέρα που κάπνιζε την πίπα του. Έμοιαζαν όλοι μαζί με τουρίστες που πήγαιναν σε ταξιδάκι αναψυχής.

***Η καταστροφή της Σμύρνης
(λιθογραφία, λεπτομέρεια)***

Ήταν πραγματικότητα ή παράκρουση*; Έσπρωχνα σαν τρελή τον κόσμο ως να φτάσω στην αποβάθρα. Άπλωνα τα σκελετωμένα χέρια μου, που τα ήθελα σαν μαγνήτες, και φώναζα: «Ελάτε! Ελάτε επιτέλους!». Αιώνες μου φάνηκε πως έκανε κείνη η βάρκα ως ν' αγγίξει τη στεριά, ν' αγγίξω κι εγώ εκείνους, να βεβαιωθώ πως δεν ήταν πλάσματα της φαντασίας μου.

Για τότε βρέθηκα μέσα στην αγκαλιά της μάνας μου δεν το κατάλαβα.

- Έρχεται κι ο θείος Γιάγκος, είπε, τον είδαμε στη Μυτιλήνη. Ευτυχώς σώθηκε!

Ο πατέρας τραβολογούσε δυο δέματα.

(η) παράκρουση: παραφωνία, έντονη αναστάτωση, τρέλα

- Τα χαλιά, έλεγε, προσέχετε μη βραχούν τα χαλιά. Αυτή 'ναι όλη η περιουσία μας.

Πόσο απλή ήταν η αντάμωση και πόσο σκληρή και περίπλοκη η αγωνία της προσμονής!

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

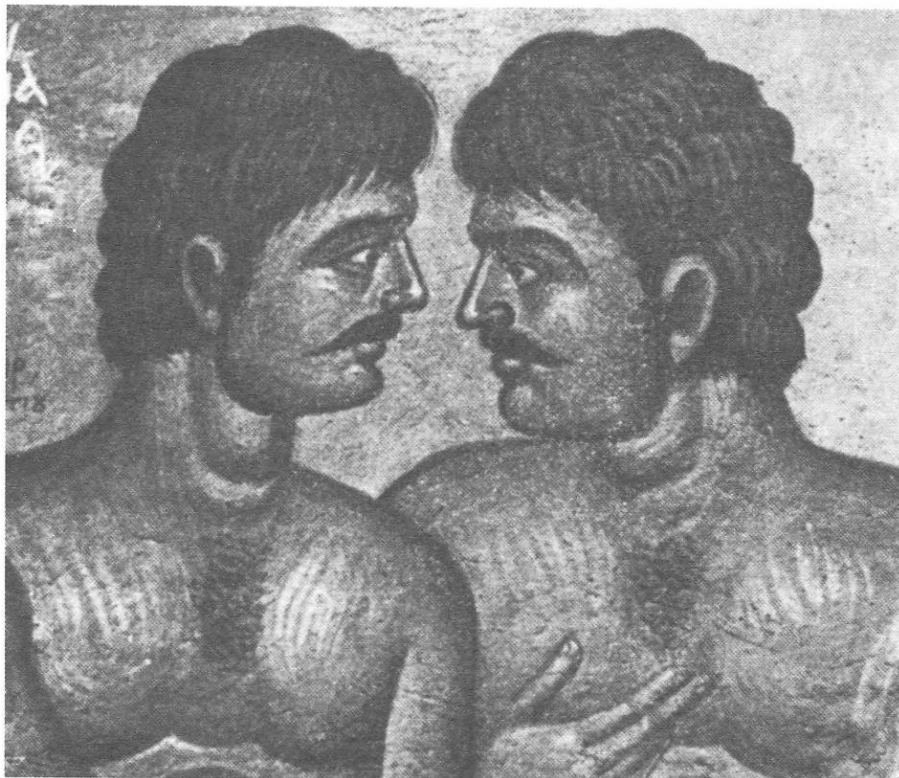
- 1. Ποιες εικόνες του κειμένου δείχνουν τις περιπέτειες των Ελλήνων της Μικρασίας;**
- 2. Απαντήστε στα ερωτήματα που θέτει η αφηγήτρια για τους πρόσφυγες. Σήμερα στην πατρίδα μας υπάρχουν και πρόσφυγες και μετανάστες. Να κάνετε λόγο για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Να προτείνετε λύσεις.**
- 3. Συζητήστε με το δάσκαλό σας ποια στοιχεία παράδοσης και πολιτισμού έφεραν οι Μικρασιάτες στην Ελλάδα.**

Διδώ Σωτηρίου
(Αϊδίνι Μικράς Ασίας 1909)

Από τα πιο γνωστά ονόματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Έχοντας βιώσει το δράμα της Μικρασιατικής καταστροφής (1922), το παρουσίασε με «ελληνοκεντρική οπτική» στα κείμενά της. Το σημαντικότερο έργο της *Ματωμένα χώματα* έγινε ευνοϊκά αποδεκτό και από το τουρκικό κοινό (Βραβείο Ελληνοτουρκικής Φιλίας ΙΠΕΚΤΣΙ). Για μεγάλα παιδιά είναι γραμμένα τα βιβλία της *Μέσα στις φλόγες* και *Επισκέπτες*. Το έργο της, που έχει μεταφραστεί σε πολλές ξένες γλώσσες, διαπνέεται από ανθρωπισμό και ειρηνικά και διαπολιτισμικά μηνύματα. Άλλα βιβλία της (για μεγάλους) είναι:

Εντολή, Κατεδαφιζόμεθα. Για το σύνολο της λογοτεχνικής παραγωγής της έχει τιμηθεί με το Ειδικό Κρατικό Βραβείο Λογοτεχνίας (1989) και με το Βραβείο της Τάξεως Γραμμάτων και Καλών Τεχνών της Ακαδημίας Αθηνών (1990).

**Φώτη Κόντογλου,
*Αϊβαλιώτες θαλασσινοί, παλικάρια***

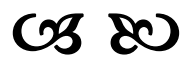
H11

Ένας στρατιώτης μουρμουρίζει
στο αλβανικό μέτωπο

Ποιος θα μας φέρει λίγον ύπνο εδώ
που βρισκόμαστε;
Θα μπορούσαμε τότες τουλάχιστο
να ιδούμε πως έρχεται τάχατε η
μάνα μας
βαστάζοντας στη μασχάλη της ένα
σεντόνι λουλακιασμένο*
με μια ποδιά ζεστασιά και
κατιφέδες* από το σπίτι μας.

Λουλακιασμένο σεντόνι: σεντόνι
πλυμένο με λουλάκι, μια γαλάζια
ουσία που παλιότερα ξέβγαζαν τα
ρούχα για να πάρουν πιο λευκό
χρώμα ❖ κατιφέδες (ο κατιφές):
είδος λουλουδιών

Ένα φθαρμένο μονόγραμμα στην
άκρη του μαντιλιού:
ένας κόσμος χαμένος.

Τριγυρίζουμε πάνω στο χιόνι με τις
χλαίνες* κοκαλιασμένες.
Ποτέ δεν βγήκε ο ήλιος σωστός
απ' τα υψώματα του Μοράβα,
ποτέ δεν έδυσε ο ήλιος αλάβωτος
απ' τ' αρπάγια της Τρεμπεσίνας.
Τρεκλίζω στον άνεμο χωρίς άλλο
ρούχο,
διπλωμένος με το ντουφέκι μου,
παγωμένος και ασταθής.

χλαίνες (η χλαίνη): στρατιωτικά
πανωφόρια

(Σαν ήμουνα μικρός
καθρεφτιζόμουνα στα ρυάκια
της πατρίδας μου
δεν ήμουν πλασμένος για
τον πόλεμο).

Δε θα μου πήγαινε αυτή η προσβολή
περασμένη υπό μάλης*,
δε θα μου πήγαινε αυτό το ντουφέκι
αν δεν ήσουν εσύ,
γλυκό χύμα που νιώθεις σαν
άνθρωπος,
αν δεν ήτανε πίσω μας λίκνα* και
τάφοι που μουρμουρίζουν
αν δεν ήτανε άνθρωποι κι αν δεν
ήταν βουνά με περήφανα

υπό μάλης: κάτω από τη μασχάλη

❖ λίκνα (το λίκνο): κλίνες βρεφών·
μεταφορικά, τόποι στους οποίους
γεννήθηκε κάτι πολύ σπουδαίο,
κοιτίδες

μέτωπα, κομμένα θαρρείς απ' το
χέρι του θεού
να ταιριάζουν στον τόπο, στο φως
και το πνεύμα του.

Η νύχτα μάς βελονιάζει τα κόκαλα
μέσα στ' αμπριά*·
εκεί μέσα
μεταφέραμε τα φιλικά μας
πρόσωπα και τ' ασπαζόμαστε
μεταφέραμε το σπίτι και την
εκκλησιά του χωριού μας
το κλουβί στο παράθυρο, τα μάτια
των κοριτσιών,
το φράχτη του κήπου μας, όλα τα
σύνορά μας,

αμπριά (το αμπρί): καταφύγια που
προστατεύουν τους στρατιώτες
στον πόλεμο

την Παναγία με το γαρούφαλο,
ασίκισσα*,
που μας σκεπάζει τα πόδια πριν
απ' το χιόνι,
που μας διπλώνει στη μπόλια* της
πριν απ' το θάνατο.

Μα ό,τι κι αν γίνει εμείς
θα επιζήσουμε.
Άνθρωποι κατοικούν μες στο
πνεύμα της Ελευθερίας
αμέτρητοι,
Άνθρωποι όμορφοι μες στη θυσία
τους, Άνθρωποι.
Ένας μεγάλος καταυλισμός είναι
η έννοια της αρετής.
Το ότι πεθάναν, δεν σημαίνει πως
έπαψαν να υπάρχουν εκεί,

(η) ασίκισσα (ο ασίκης): λεβέντισσα,
γενναία ❖ (η) μπόλια: γυναικείο
μαντίλι για το κεφάλι, πετσέτα

με τις λύπες, τα δάκρυα και
τις κουβέντες τους.
Ο ήλιος σας θα 'ναι ακριβά
πληρωμένος.
Αν τυχόν δεν γυρίσω, ας είστε
καλά,
σκεφτείτε για λίγο πόσο μου
στοίχισε.

∞ ∞

(Σαν ήμουνα μικρός
καθρεφτιζόμουνα στα ρυάκια
της πατρίδας μου
δεν ήμουν πλασμένος για
τον πόλεμο).

∞ ∞

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Να βάλετε ένα τίτλο σε κάθε στροφή του ποιήματος.**
- 2. Γιατί ο στρατιώτης λέει πως το μονόγραμμα του μαντιλιού είναι «ένας κόσμος χαμένος»;**
- 3. Γιατί το όπλο δεν αποτελεί προσβολή στη συγκεκριμένη περίπτωση;**
- 4. Βρείτε και συζητήστε τα σημεία εκείνα όπου εκφράζει ο στρατιώτης συναισθήματα για τους δικούς του και τον τόπο του.**

- Βιογραφία του Νικηφόρου Βρεττάκου υπάρχει στη σελίδα 142 του 1ου τόμου**

H12 [Στα βουνά της Αλβανίας]

Όλος ο κάμπος ήτανε έρημος κι ο δρόμος, μακρύς – μακρύς και κατάλευκος, απλωνότανε μπροστά μας. Προχωρούσαμε γρήγορα με βήμα, και αμίλητοι. Από δω και πάνω, φαίνεται, ήταν τα τελευταία ελάχιστα χιλιόμετρα δρόμου που εξουσιάζαμε ακόμη εμείς, το ακρότατο όριο των δικών μας συγκοινωνιών, γιατί πιο πέρα ο ίδιος δρόμος χρησίμευε για τους Ιταλούς.

Κείνη την ώρα, μες στην απέραντη σιγή και τη νέκρα, ακούστηκε, πίσ' απ' τις πλάτες μας, η πρώτη κανονιά.

Σε μια στιγμή όλο το φεγγαρολουσμένο νεκρό τοπίο, από ανοιχτοφιστική γινόταν άξαφνα κοκκινόμαυρο με τις εκρήξεις, με τις λάμπεις, με τους καπνούς που μας τυλίγανε δεξιά κι αριστερά. Δυο οβίδες είχαν σκάσει πολύ κοντά μας, μες στον κάμπο, δεξιά κι αριστερά του δρόμου, και σε λίγο άλλες δυο πέσανε κάπου εκεί. Μένουμε ακίνητοι, ορθοί, αποσβολωμένοι*, αλαλιασμένοι* μην ξέροντας όλοι μας τι να κάνουμε, πού να πάμε. «Πέστε κάτω! πέστε κάτω! Μην τρέχετε!», φώναξα για μια στιγμή, και πέσαμε όλοι μπρούμυτα, με το μούτρο πάνω στο χώμα. Ο βομβαρδισμός

αποσβολωμένοι (αποσβολώνω):

αμήχανοι ❖ αλαλιασμένοι

(αλαλιάζω): ταραγμένοι, ζαλισμένοι

εξακολουθούσε με μια μαθηματική κανονικότητα και πρώτα έβλεπες τη λάμψη απ' τις απέναντι μπούκες των κανονιών κι ύστερα – δεν ξέρεις από πού – άκουγες πάνω, μα ακριβώς πάνω απ' το κεφάλι σου, αυτό το υστερικό σφύριγμα της οβίδας που σκίζει σαν αστραπή τον αέρα ή εκείνο το ακόμη χειρότερο βραχνιασμένο χρου – χρου - χρου, που κάνει σαν χάνει πια τη φόρα της και πρέπει να πέσει κάπου δίπλα σου.

Πέφτανε δίπλα μας, δεξιά, αριστερά, λίγο πιο μπρος, λίγο πιο πίσω. Το μεγάλο μαρτύριο, η μεγάλη αγωνία ήτανε πως στις ελάχιστες στιγμές ησυχίας που μεσολαβούσανε, αναρωτιόσουνα αγωνιωδώς αν πρέπει να μείνεις σ' αυτή τη θέση που βρίσκεσαι ή πρέπει να πας να πέσεις πάρα πέρα.

Ναι, ήτανε ένα φοβερό παιγνίδι από πιθανότητες κι από τύχη, που δεν ήξερες να βρεις και να του δώσεις καμιά απάντηση.

Μα σιγά-σιγά, όσο ο βομβαρδισμός εξακολουθούσε, όσο έβλεπες πως – περίεργα! – δεν παθαίνεις τίποτα, όσο έβλεπες κι όλους τους άλλους γύρω σου άθικτους, που σε κάθε ανάπαυλα ανασήκωναν το κεφάλι και κάτι φώναζαν ο ένας στον άλλονε, άρχιζες σιγά-σιγά, ναι, να αισιοδοξείς – κι ενώ στην αρχή έλεγες πως κάθε οβίδα προορίζεται για σένα, πως έρχεται ίσια καταπάνω σου, τώρα άρχιζες κάπως να παρακολουθείς ένα θέαμα που σε περιστοιχίζει κι απλώς να φυλάγεις σε κάθε σφύριγμα. Δηλαδή η οβίδα κι ο θάνατός σου δεν ήταν πια αλληλένδετα

όπως στην αρχή. Όλ' αυτά, βέβαια, δεν τα σκεφτόσουνα, όλ' αυτά τα λέω, ίσως, τώρα – μα είμαι βέβαιος πως ένστικτα έτσι τα 'νιωθες και τότε.

Έγινε για μια στιγμή μια μεγάλη ανάπαυλα. Περιμέναμε, περιμέναμε ακίνητοι αρκετή ώρα – κι επιτέλους σηκωθήκαμε. Είχε σταματήσει ο βομβαρδισμός; Η ώρα θα 'ταν περίπου μία.

Τραβήξαμε όλοι προς το μέρος που 'χαμε αφήσει τα μηχανήματα, μα δεν είχαμε κάνει μερικά μέτρα πάνω στο δρόμο, όταν το πανηγύρι ξανάρχισε.

Πέσαμε όπως–όπως ο ένας πάνω στον άλλο μέσα στο πλαϊνό χαντάκι του δρόμου – κι ήταν καιρός, γιατί η οβίδα έσκασε άξαφνα ακριβώς δίπλα μας και μας σκέπασε όλους με πέτρες και με χώματα.

Στο χαντάκι που 'χαμε πέσει ήτανε στεκόμενα νερά, λάσπες, βόρβορος*, Είχαμε πασαλείψει τα μούτρα μας, τους μανδύες μας – όλη η μια πλευρά μου, όταν ανασηκώθηκα, ήταν μια πηχτή γλοιώδης* λάσπη, και τα γάντια ήτανε μούσκεμα απ' αυτό το ακαθόριστο υγρό που βρομούσε φοβερά μόλις έφερνες το χέρι σου κοντά στο πρόσωπό σου.

Φτάσαμε, επιτέλους, στα μηχανήματά μας. Η κατάστασή μας ήτανε πραγματικά φοβερή. Αν τώρα ήτανε έτσι, τι θα γινότανε σαν θα χάραζε και θα προχωρούσε η μέρα; Πώς θα καθόμαστε σ' αυτή τη Σούκα που δεν συναντούσες

(ο) βόρβορος: λάσπη που βγάζει δυσσομία ❖ γλοιώδης: γλιτσιασμένος, αηδιαστικός

**ψυχή ζώσα* και κάτω από ένα
συνεχή βομβαρδισμό, τελείως
ακάλυπτοι κι όλοι μας τελείως
άπειροι;**

**Καθόμαστε αποκαμωμένοι πάνω
στα κιβώτια και τα δέματα με τα
μάτια μας κολλημένα στο απέναντι
βουνό, για να δούμε τη λάμψη και
να πέσουμε κάπου εγκαίρως.
Ευτυχώς ο Νώντας είχε κι άλλο
κονιάκ. Ας είναι ευλογημένος ο
άνθρωπος. Ο Ανανίου όλο φώναζε
μυτερά πως κάτι πρέπει να
κάνουμε, πως δεν είναι κατάσταση
αυτή. Βέβαια, είχε δίκιο. Αλλά τι; Τι;
Η ώρα ήτανε δύο πια και το φεγγάρι
φώτιζε πάλι σαν μέρα όλο αυτό το
απονεκρωμένο τοπίο που είχε πάλι
άξαφνα ηρεμήσει και που πάνω του
βασίλευε μια απόλυτη σιωπή.**

ψυχή ζώσα: ζωντανός οργανισμός

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Με αφορμή όσα γράφονται στο κείμενο να περιγράψετε:

- α) την εξωτερική εμφάνιση και**
- β) τα συναισθήματα των Ελλήνων στρατιωτών,**

2. Ποιες λέξεις, φράσεις ή έννοιες του κειμένου δικαιολογούν τον τίτλο [Στα βουνά της Αλβανίας] , που δόθηκε στο απόσπασμα που διαβάσατε;

Γιάννης Μπεράτης (Αθήνα 1905-1968)

Πεζογράφος, από τους χαρακτηριστικότερους συγγραφείς της πολεμικής λογοτεχνίας μας. Η συμμετοχή του στον Πόλεμο του 1940 και στην Εθνική Αντίσταση επηρέασε έντονα τα λογοτεχνικά κείμενά του. Η προβολή του ανθρώπινου στοιχείου στις δύσκολες στιγμές του πολέμου αποτελεί γνώρισμα των έργων του. Βιβλία του: *Η διασπορά, Αυτοτιμωρούμενος, Το πλατύ ποτάμι*, στο οποίο οφείλει και την αναγνώρισή του, *το Οδοιπορικό τού '43, ο Στρόβιλος*.

H13

[Η παρέλαση]

«Η παρέλαση» αποτελεί χαρακτηριστικό απόσπασμα του μυθιστορήματος Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου. Ο μικρός ήρωας, ο Πέτρος, μαζί με την αδελφή του την Αντιγόνη και τους φίλους του Σωτήρη και Γιάννη, παίρνει μέρος στην αντίσταση ενάντια στους κατακτητές, εκθέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή του. Στο τμήμα που ακολουθεί γίνεται θεατής της πιο παράξενης παρέλασης της ζωής του, που του δίνει την οδυνηρή ευκαιρία να αντικρίσει κατάματα τη σκληρή πραγματικότητα.

Ο Πέτρος δεν το 'θελε να πεθάνει από πείνα.

Προχωρούσε στην άγνωστη γειτονιά. Ένιωσε τα μάτια του να τον τσούζουν από τα δάκρυα που δεν έβγαιναν. Είχε διαβάσει για ένα αγοράκι σαν και κείνον, που πεινούσε κι αυτό, μα έκανε χίλια δυο κατορθώματα σε μια επανάσταση στο Παρίσι, στα παλιά χρόνια. Έτρεχε από οδόφραγμα σε οδόφραγμα, κουβαλούσε φισέκια, έφερνε μηνύματα στους επαναστάτες... Γαβριά τον λέγανε, δεν ήτανε τ' όνομά του, αλλά το παρατσούκλι του. Άραγε τον τραβούσε και κείνον τόσο δυνατά το στομάχι; Ο Πέτρος έσκασε μόνο δύο λάστιχα σε γερμανικά φορτηγά, το ένα, μάλιστα, λέει πως το 'κανε ο Σωτήρης. Ούτε οδοφράγματα ούτε φοιτητές με τα λάβαρα μπροστά ούτε τίποτα.

Μόνο ένας ένας πέφτουν στο δρόμο οι διαβάτες από την πείνα. Μήπως έπεσε κι ο Γιάννης και έχει τόσες μέρες να φανεί; Την τελευταία φορά είχε τόσο αδυνατίσει, που το μπαλάκι του πιγκ πογκ στο λαιμό του* είχε τόσο ξεπεταχτεί ακόμα πιο πολύ, θαρρείς σε λίγο θα 'φευγε από το λαρύγγι του και θα 'κανε γκελ χάμω.

Κατάλαβε πως είχε μπερδευτεί σε άγνωστα δρομάκια και προχώρησε να στρίψει, να βγει στη μεγάλη λεωφόρο, κι από κει ήξερε να πάει. Έστριψε και νόμισε πως ονειρεύεται.

το μπαλάκι του πιγκ πογκ στο λαιμό του: εννοεί το καρύδι του λάρυγγα, δηλαδή τη στρογγυλή προεξοχή που φουσκώνει όταν καταπίνουμε

Πέρα, από τη μεγάλη λεωφόρο, ερχότανε μια αλλόκοτη λιτανεία. Βάδιζε κόσμος πολύς, βουβός, λες και ήτανε μαγεμένος. Μπροστά πηγαίνανε ανάπηροι πάνω στα καροτσάκια τους, που τα 'σπρωχναν νοσοκόμες, ντυμένες τις στολές τους. Πιο πίσω άλλοι ανάπηροι με τα δεκανίκια τους και πάρα πίσω κόσμος, κόσμος ατέλειωτος, που κρατούσανε τεντωμένα άσπρα πανιά* που γράφανε πάνω τους με τεράστια μαύρα γράμματα: «ΠΕΙΝΑΜΕ». Δεν ακουγόταν άλλος θόρυβος παρά το γκαπ γκουπ από τα δεκανίκια πάνω στην άσφαλτο. Ύστερα ακούστηκαν και ξερά κλακ κλικ από αυτόματα που τα οπλίζανε. Γύρισε ο Πέτρος και είδε να

τεντωμένα άσπρα πανιά : είναι τα πανό

έρχονται από παντού καραμπινιέ-
ροι*. Ο κόσμος προχωρούσε σαν
να μη συνέβαινε τίποτα. Ο Πέτρος
θα 'θελε να το βάλει στα πόδια, μα
στεκότανε καρφωμένος, λες και τον
είχανε μαγέψει. Τα καροτσάκια με
τους ανάπηρους όλο και πλησία-
ζαν, ο αέρας ανέμιζε σαν σημαίες τα
μαντίλια των νοσοκόμων.

**Βάσω Κατράκη,
«Για τους
στρατιώτες»
(λιθόγραφη
αφίσα)**

**καραμπινιέροι (ο καραμπινιέρος):
οπλισμένοι Ιταλοί αστυνομικοί**

Ο Πέτρος είχε πάει, μια φορά στη ζωή του, σε παρέλαση με το σχολείο, Την 25η Μαρτίου, πριν τον πόλεμο. «Είναι υποχρεωτικό», τους είχε πει ο κύριος Λουκάτος. «Όποιος δεν έρθει δε θα πάρει βαθμό». Ο Πέτρος έτσι κι αλλιώς θα πήγαινε, γιατί ήθελε πολύ να φορέσει την μπλε στολή του φαλαγγίτη*. Ο διευθυντής τους είχε πει, μόλις περάσουν μπροστά από

του φαλαγγίτη (ο φαλαγγίτης): οι φαλαγγίτες ήταν μέλη ομάδων, οργανωμένων με στρατιωτικό τρόπο, σε φασιστικά καθεστώτα. Στο κείμενο η συγγραφέας εννοεί τους φαλαγγίτες της Νεολαίας του δικτατορικού καθεστώτος του Ιωάννη Μεταξά, που αναφέρεται ως «αρχηγός» στη συνέχεια

την εξέδρα των επισήμων, να φωνάξουνε: «Ζήτω ο αρχηγός*! Ζήτω η Ελλάδα!», Ο Σωτήρης και η παρέα του, πέντε έξι αγόρια από τα θηρία της τάξης, αντί να φωνάξουν «Ζήτω ο αρχηγός! Ζήτω η Ελλάδα!», φωνάζανε: «Ζήτω ο μαϊντανός! Ζήτω η φασουλάδα!». Δεν ακουγότανε βέβαια, γιατί οι φωνές τους μπερδευότανε με των άλλων παιδιών, μα ο Πέτρος που ήταν πλάι τους τους άκουσε και θύμωσε: - Αν δεν πάψετε, θα το πω στον κύριο, είπε στο Σωτήρη που ήταν δίπλα του στη γραμμή.

Ο Σωτήρης το 'ξερε καλά πως δε θα μαρτυρούσε ποτέ, κι όμως το 'πε στους άλλους και τον βγάλανε «χαφιεδάκι»*. Πέρασε ολόκληρος

(το) «χαφιεδάκι»: μικρός χαφιάς, προδότης, καταδότης

μήνας, ώσπου να το ξεχάσουνε και να τον πάρουνε πάλι στην ομάδα του φουτμπόλ, κι ο Πέτρος πίστευε πως, αν δεν ήτανε καλός τερματοφύλακας, δε θα του το 'χανε ποτέ συγχωρέσει. Για τον αρχηγό δεν τον ένοιαζε και τόσο, μα δεν ανεχότανε να κοροϊδεύουν την ΠΑΤΡΙΔΑ. «Η πατρίδα είναι η πιο μεγάλη αγάπη της ζωής μας». Το παρήγγειλε κι ο θείος Άγγελος, το 'λεγαν και τα βιβλία. Μα τούτος τώρα δα ο κόσμος που περνούσε βουβός, δεν έλεγε τίποτα για την πατρίδα που στέναζε. Δεν τραγουδούσαν τον εθνικό ύμνο. Δε γράφανε τα λάβαρα τους «Ζήτω η Ελλάδα! Ζήτω το Έθνος!». Μόνο «ΠΕΙΝΑΜΕ». Δε θυμάται ποτέ στην ιστορία να διάβασε ο Πέτρος για

κανέναν ήρωα που να φώναζε «Πεινάω». Ακόμα και στην πολιορκία του Μεσολογγιού, που πέθαιναν στην πείνα, φώναζαν «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ». Η βουβή παράτα* σταμάτησε απότομα, εκεί μπροστά του, αντίκρυ, κι αντίκρυ με τους караμπινιέρους, Κλικ κλακ, τώρα θα χτυπήσουν. Ο Πέτρος περίμενε να δει τον κόσμο να κάνει μεταβολή και τις νοσοκόμες να γυρίζουν τα καρτσάκια πίσω. Να όμως που μια νοσοκόμα προχωρούσε αργά αργά. Μέσα στο καρτσάκι που σπρώχνει μπροστά της ήτανε ένας τραυματίας με τα δυο πόδια κομμένα. Θα χτυπήσουν, θα χτυπήσουν... Ο Πέτρος έκλεισε τα μάτια. Δεν ακούγεται τίποτα. Όταν τα ξανάνοιξε, οι караμπινιέροι

(η) παράτα: η παρέλαση

είχαν κατεβάσει τα όπλα. Όλα τα καροτσάκια ξεκινούν, μαζί κι οι ανάπηροι με τα δεκανίκια, κι ο κόσμος... σπάνε τη γραμμή των Ιταλών και προχωρούν.

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Πώς χαρακτηρίζετε την «αλλόκοτη λιτανεία» των ανθρώπων; Να τη συγκρίνετε με τη μαθητική παρέλαση που αναθυμάται ο Πέτρος και να διαπιστώσετε τις διαφορές τους.

2. Να σχολιάσετε τη φράση: «Για τον αρχηγό δεν τον ένοιαζε και τόσο, μα δεν ανεχότανε να κοροϊδεύουν την ΠΑΤΡΙΔΑ».

3. Υπάρχουν φράσεις ή παράγραφοι του κειμένου που να σας έκαναν να γελάσετε. Γιατί σας προκάλεσαν το γέλιο;

4. Ο Πέτρος ταξιδεύει με τη μηχανή του χρόνου, συναντά το Λευτέρη στο κείμενο «Ο μικρός μπουρλοτιέρης» (σελ. 27-38) και του παίρνει συνέντευξη. Φανταστείτε αυτή τη συνέντευξη και καταγράψτε την.

Άλκη Ζέη
(Αθήνα 1925)

Έζησε πολλά χρόνια στο εξωτερικό είτε στη Ρωσία είτε αυτοεξόριστη στο Παρίσι μετά τη δικτατορία του 1967. Το πρώτο μυθιστόρημά της, *Το καπλάνι της βιτρίνας* (1963),

θεωρείται σταθμός στην ιστορία της νεότερης παιδικής λογοτεχνίας μας. Το συγγραφικό έργο της, γενικά, είναι αυτοβιογραφικό, με έντονα βιωματικά στοιχεία, και αναφέρεται στη σύγχρονη ελληνική ιστορία και στους αγώνες του ανθρώπου για έναν καλύτερο κόσμο. Έγραψε τα βιβλία *Κοντά στις ράγες*, *Ο θείος Πλάτων*, *Τα παπούτσια του Αννίβα*, *Η μοβ ομπρέλα*, *Η Αλίκη στη χώρα των μαρμάρων* (για παιδιά). *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα* (για μεγάλους). Για το βιβλίο της *Ματίας* ο Α΄ τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Παιδικής Λογοτεχνίας (1993).

H14

Τα κουλουράκια

Το κείμενο, στη συνέχεια, ανήκει στο μυθιστόρημα Κόκκινη κλωστή δεμένη..., στο οποίο περιέχονται στιγμιότυπα από την περίοδο της Κατοχής, την πείνα, την ηρωική αντίσταση του ελληνικού λαού, αλλά και εικόνες από την απελευθέρωση. Η πρωταγωνίστρια, η Ζωή (πρόκειται για τη συγγραφέα), που θέλει να γίνει ηθοποιός, πηγαίνει κουλούρια στο Δήμο, ένα φυλακισμένο συναγωνιστή της.

Κλέφτρα, άτιμη και ψεύτρα.
Χτες, ο καραγκιόζης μου (το άλλο «εγώ» που κλείνω μέσα μου,

το «σκοτεινό βάθος της συνειδήσεως», όπως το εξηγεί η περισπούδαχτη* αδερφή μου), μου πέταξε κατάμουτρα αυτά τα λόγια κι εγώ δε βρήκα ούτε μια τόση δα λεξούλα να τον αποστομώσω*. Ούτε καν τη λέξη «πεινάω», γιατί το μεσημέρι, δηλαδή λίγες ώρες πριν να γίνει το κακό, είχα φάει και μάλιστα καλοφάει.

Αθηνά μου, όταν θα γίνουμε δυο γριούλες με άσπρα μαλλιά και θα λέμε για τα παλιά, τότε μόνο θα σου φανερώσω την καθαρή αλήθεια για τα κουλουράκια. Τώρα ντρέπομαι

η περισπούδαχτη: η σοβαροφανής και βαθυστόχαστη· ειρωνικά είναι αυτή που τα ξέρει όλα ❖ να αποστομώσω (αποστομώνω): να φέρω κάποιον σε δύσκολη θέση, ώστε να μην ξέρει τι να πει

να σε κοιτάξω στα μάτια. Θα καταχωνιάσω* σ' ένα απόκρυφο μέρος την εξομολόγησή μου, μην τυχόν και τη διαβάσει μάτι ανθρώπου.

Λοιπόν αρχίζω:

Ο Δήμος είναι κλεισμένος στις φυλακές Αβέρωφ.

Ο Δήμος είναι ηθοποιός. Σε μια γιορταστική συγκέντρωση που κάναμε σ' ένα σχολείο στην Κυψέλη, μια μέρα απάγγειλε το Δωδεκάλογο του γύφτου, του Παλαμά, με τη δυνατή, ωραία, ζεστή φωνή του. Θυμάμαι αυτούς τους στίχους:

*Εμείς δε γονατίσαμε σκυφτοί
τα πόδια να φιλήσουμε του δυνατού
σαν τα σκουλήκια που πατεί μας...*

θα καταχωνιάσω (καταχωνιάζω): θα κρύψω με προσοχή

Δεν πρόλαβε να τους αποτελειώσει, μπήκαν μέσα κάτι μαυριδεροί άνθρωποι με «καβουράκια»* και τον συλλάβανε.

Ο Δήμος είναι πρωτοξάδερφος της Αθηνάς. Στην Αθήνα δεν έχει άλλο άνθρωπο να τον φροντίζει έξω από τη θεία του, δηλαδή τη μάνα της Αθηνάς. Αυτή ετοιμάζει τα δέματα που του πηγαίνουμε στις φυλακές. Χτες το μεσημέρι, αφού με καλοτάισε – πάντα κάτι μαγειρεύει η κυρία Βασιλείου, της στέλνουν οι δικοί της από το χωριό –, την ώρα που σηκωνόμουνα να φύγω, μου έδωσε ένα μεγάλο χαρτονένιο κουτί.

(τα) «καβουράκια» (το καβουράκι): τα μικρά ανδρικά καπέλα. Οι άνθρωποι με τα «καβουράκια, ήταν Έλληνες που συνεργάζονταν με τον κατακτητή

**Χαρακτηριστική σκηνή από την
περίοδο της Κατοχής στην Αθήνα
(Η κατοχή. Κώστα Παράσχου.
Φωτογραφικά τεκμήρια,
εκδ. Ερμής)**

**- Για το Δήμο, κουλουράκια, να του
τα πας. Τα 'φτιαξα μ' αληθινό
αλεύρι. Κακομοίρα μου, φρόντισε
να 'χεις τα μάτια σου χαμηλά, να μη
σε μυριστούν τα σκυλιά και σε
χώσουνε και σένα στη φυλακή.
Άντε, και με την ευχή της Παναγίας.**

Το επισκεπτήριο του Αβέρωφ* είναι στις πέντε. Είχα τρεις ώρες μπροστά μου. Πέρασα από το σπίτι μας. Ήταν άδειο. Λείπανε όλοι: ο πατέρας, η μητέρα και η Ειρήνη. Ξάπλωσα στο κρεβάτι και πήρα να διαβάζω ένα βιβλίο. Το κουτί το είχα βάλει πάνω στο τραπέζι, λίγο πιο πέρα. Ορκίζομαι στην ιερή φιλία που με δένει με την Αθηνά πως μέχρι εκείνη τη στιγμή η «κακή σκέψη» δε μου είχε περάσει από το νου. Ήρθε ξαφνικά, εκεί που δεν την περίμενα. Σήκωσα το κεφάλι και κοίταξα το κουτί. «Πώς να 'ναι άραγε τα κουλουράκια;

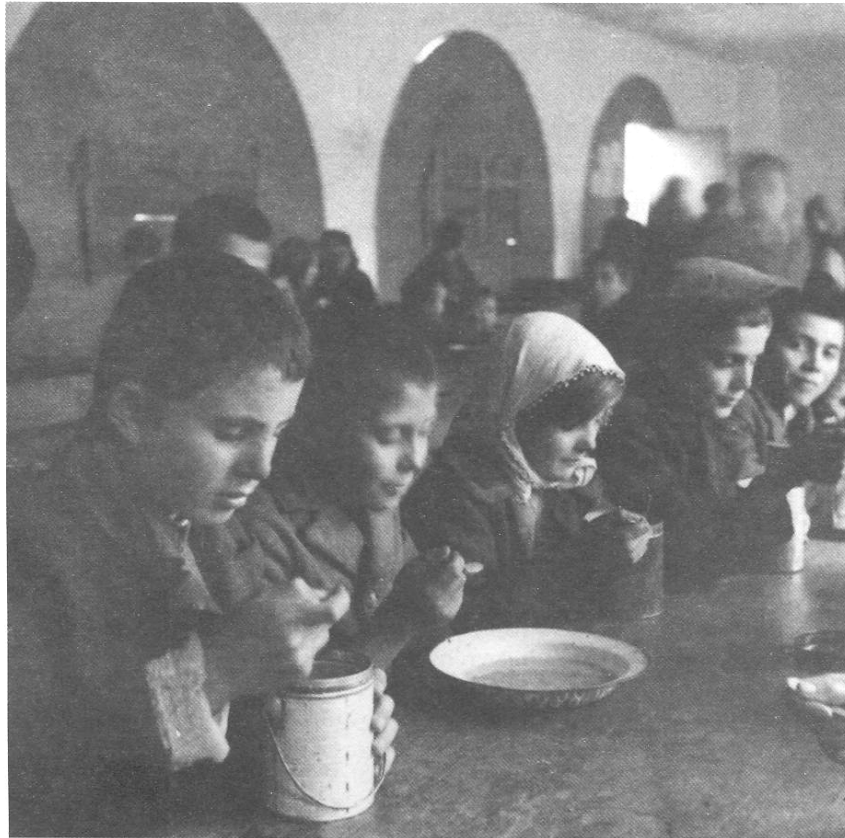
Στις φυλακές του Αβέρωφ, στην Αθήνα, φυλάκιζαν τους αγωνιστές, και στην περίοδο της Κατοχής και στην περίοδο του Εμφυλίου πολέμου

Έχουν φαρδιά τρύπα στη μέση;». Σηκώθηκα, έλυσα προσεχτικά το σπάγκο, ξεδίπλωσα το χαρτί που περιτύλιγε το κουτί και σήκωσα το καπάκι. Πρώτα η μυρουδιά μου χτύπησε στη μύτη. Λες και ξεφούρνιζαν εκείνη τη στιγμή. Καλοψημένα, στρογγυλά στρογγυλά, με μια τρύπα στη μέση σαν δραχμή. «Ας δοκιμάσω ένα, δεν είναι δα και μετρημένα», είπα κι έφαγα ένα. Ούτε προπολεμικό να ήταν!

Και τώρα, ας πω τη συνέχεια, γρήγορα, να ξεμπερδεύω.

Πήγα και ξάπλωσα στο κρεβάτι, με το κουτί. Με το ένα χέρι κρατούσα το βιβλίο, με τ' άλλο το κουλουράκι, το δεύτερο, το τρίτο, το τέταρτο. Αυτό έγινε χτες και το θυμάμαι καλά. Ήμουν στον παράδεισο. Ο Δήμος δεν ήταν φυλακή, ο πατέρας δεν γκρίνιαζε συνέχεια:

«Προσοχή στο λάδι, σταγόνα σταγόνα, να μας κρατήσει»· η μητέρα δεν είχε αδυνατίσει κι ο μπουφές μας ήταν γεμάτος γλυκά. Μια χοντρή γομολάστιχα είχε σβήσει τον πόλεμο. Ξάφνου, ο κακομούτσουνος караγκιόζης μου μου τράβηξε μια κλοτσιά κι από τον ουρανό βρέθηκα χάμω στη γη. Στο πλάι μου, μέσα στο κουτί, είχαν απομείνει πέντε κουλουράκια, μόνο πέντε! Ζαλίστηκα. Έπρεπε να βρω, αμέσως, έναν τρόπο να πεθάνω. Ο Δήμος, για τη δική μου λευτεριά, μέσα στη φυλακή κρύωνε και πεινούσε, μπορεί και να τον τουφέκιζαν, κι εγώ του είχα φάει τα κουλουράκια του. Ο караγκιόζης μου, καθισμένος πάνω στα στραβοκάνικα ποδάρια του, χασκογελούσε και ψιθύριζε: «Είσαι μια κλέφτρα και μια άτιμη και σε λίγο θα γίνεις και ψεύτρα».

**Συσσίτιο (φωτογραφία
της Βούλας Παπαϊωάννου)**

**Σηκώθηκα, τύλιξα μάνι μάνι το
κουτί, το έδεσα με το σπάγκο, το
έβαλα σ' ένα δίχτυ κι ετοιμάστηκα
για το επισκεπτήριο. Στο δρόμο
συγύριζα το ψέμα μου. Μια κι ο
φύλακας ψάχνει τα δέματα, μπας
και κρύβουνε κανένα σουγιά,
μαχαίρι ή όπλο, αν ποτέ ο Δήμος,
μια μέρα, πει στη μάνα της Αθηνάς**

«Τι ωραία που ήταν τα πέντε κουλουράκια που μου έστειλες, καλή μου θεία», και κείνη μπήξει τις φωνές «ΠΕΝΤΕ; δε λες καλύτερα πενήντα», η απάντηση έπρεπε να δοθεί τώρα: «Τα έκλεψε ο φύλακας, ο δήμιος, ο εχθρός που ρουφάει το αίμα του λαού».

Στάθηκα στη ουρά μαζί με τις άλλες γυναίκες κι όταν έφτασε η σειρά μου, ο φύλακας, ο «κλέφτης» μου, με ρώτησε: «Για ποιον είναι;». Είπα το όνομα του Δήμου. Πήρε το πακέτο από τα χέρια μου και μου είπε: «Ο ηθοποιός μας; Περίμενε, κορίτσι μου, να πάω να σου τον φωνάξω». «Όχι, όχι, δε χρειάζεται, είμαι πολύ βιαστική...», του απάντησα κι έφυγα.

Σήμερα πέρασα από το σπίτι της Αθηνάς για να της ζητήσω, τάχατες, κάποιο βιβλίο. «Τι κάνει ο Δήμος;»,

με ρώτησε η μάνα της. «Τον είδες;». «Όχι, δε μ' άφησαν...», και συνέχισα βιαστικά: «Και ξέρετε τι λέγανε οι γυναίκες στην ουρά; Πως οι φύλακες ξαφρίζουνε τα δέματα».

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Να χαρακτηρίσετε την ηρωίδα με βάση τη συμπεριφορά της, αλλά και τις σκέψεις τις οποίες κάνει.
2. Ο πόλεμος προξενεί μεγάλες καταστροφές και αλλάζει εντελώς τη ζωή των ανθρώπων. Ποιες αλλαγές επιφέρει στο χαρακτήρα τους;
3. Τι ήταν ο «καραγκιόζης» για τη Ζωή; Αν βρισκόσαστε στη θέση της, τι θα κάνατε;
4. Αν συναντούσατε την ηρωίδα, τι θα τη ρωτούσατε για την πράξη της; Γράψτε το διάλογο που νομίζετε ότι θα κάνατε μαζί της.

Ζωρζ Σαρή
(Αθήνα 1925)

Σπούδασε θέατρο) την κέρδισε όμως η λογοτεχνία για παιδιά και για νέους. Έχει ασχοληθεί κυρίως με το ιστορικό μυθιστόρημα, το θέατρο, το διήγημα και τη μετάφραση. Τα θέματα των βιβλίων της τα αντλεί από τη ζωή της και τους αγώνες στην Κατοχή. Μερικά από τα έργα της είναι:

Ο θησαυρός της Βάγιας, Τα γενέθλια, Τα Χέγια, Το παραράδιασμα, Κρίμα και άδικο, Το γαϊτανάκι, Νινέτ (τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Παιδικής Λογοτεχνίας, το 1994), *Ο χορός της ζωής*.

H15

Λαός

Ο Γιάννης Ρίτσος έγραψε τα Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας μετά από παράκληση του Μίκη Θεοδωράκη να μελοποιήσει κάτι δικό του. Τα περισσότερα γράφτηκαν μέσα σε μία ημέρα, στις 16 Σεπτεμβρίου 1968. Στα τραγούδια αυτά ο ποιητής, συνεχίζοντας την παράδοση του δημοτικού τραγουδιού, εκφράζει την πίστη του στη δύναμη και τη συνέχεια του ελληνισμού.

Μικρός λαός και πολεμά δίχως
σπαθιά και βόλια
για όλου του κόσμου το ψωμί,
το φως και το τραγούδι
ΩΩ

Κάτω απ' τη γλώσσα του κρατεί
τους βόγκους και τα ζήτω
κι αν κάνει πως τα τραγουδεί
ραγίζουν τα λιθάρια.

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Να σχολιάσετε τον πρώτο στίχο. Ποιες ιστορικές στιγμές του ελληνισμού σας θυμίζει;**
- 2. Με ποιες λέξεις ή φράσεις δηλώνεται στο ποίημα η καταπίεση, αλλά και η αντρειοσύνη του ελληνικού λαού;**
- 3. Το ποίημα έχει μελοποιηθεί από το Μίκη Θεοδωράκη. Να βρείτε και να ακούσετε στην τάξη τη μελοποίησή του. Τι συναισθήματα σας δημιουργεί;**

- Βιογραφία του Γιάννη Ρίτσου υπάρχει στη σελίδα 47 του 1ου τόμου**

H16

[Η εξέγερση]

Το Πολυτεχνείο αποτέλεσε την κορυφαία αγωνιστική πράξη του ελληνικού λαού στην περίοδο της επτάχρονης δικτατορίας (1967-1974). Οι φοιτητές των Ανώτατων Σχολών της Αθήνας, με αφορμή δικά τους αιτήματα για καλύτερες σπουδές, κατέλαβαν το Πολυτεχνείο κατά το τριήμερο 15 – 17 Νοεμβρίου 1973 και ξεσήκωσαν το λαό σε μεγάλη αντιδικτατορική διαδήλωση, με κεντρικό σύνθημα να πέσει το στρατοκρατικό καθεστώς, που με τη βία είχε καταλάβει την εξουσία. Μ' αυτή τους την πράξη συγκίνησαν όλο τον κόσμο. Η χούντα έστειλε αστυνομικές δυνάμεις και τεθωρακισμένα,

*που κατέπνιξαν το μεγάλο αυτό
ξεσηκωμό στο αίμα. Τα αποσπά-
σματα που ακολουθούν από το
βιβλίο Το Μυστήριο, μας μεταφέ-
ρουν στις κρίσιμες εκείνες ώρες.*

Είμαστε άοπλοι, είμαστε άοπλοι!
Το μόνο μας όπλο είναι η
πίστη μας για την ελευθερία!... Το
μόνο όπλο είναι τα γυμνά μας
στήθια!... Όπως και αν μας
ξαναεπιτεθεί ο κατακτητής, με
τανκς, με πολυβόλα, εμείς θα
αντισταθούμε με τα γυμνωμένα
στήθια μας! Γιατί πιστεύουμε ότι οι
φαντάροι μας, τ' αδέρφια μας δε θα
μας χτυπήσουν, δε θα σηκώσουν
χέρι, δε θα ρίξουν στ' αδέρφια τους,
δε θα χυθεί αδελφικό αίμα.

Είμαστε αδέρφια, όλοι είμαστε
αδέρφια! Αγωνιζόμαστε ενάντια στη
χούντα, στην ξενόδοουλη χούντα.

**Στους ξενοκίνητους, στους
πράκτορες της χούντας.**

**Έλληνες, ελεύθεροι πολίτες που
ακόμα βρίσκεστε κατά χιλιάδες
στους δρόμους, μείνετε κοντά μας,
μη φοβηθείτε τα τανκς που
υπάρχουν στους δρόμους της
Αθήνας. Είναι ακίνητα, μόλις
κινηθούν πάρτε τα από πίσω
ψάλλοντας τον Εθνικό ύμνο και οι
φαντάροι θα σας χαιρετίσουν. Οι
καρδιές των φαντάρων μας, που
βρίσκονται μέσα στα τανκς,
χτυπούν στο δικό σας παλμό.**

**Εδώ Πολυτεχνείο, εδώ
Πολυτεχνείο. Ελληνικέ λαέ, αυτή τη
στιγμή μαθαίνεις την αλήθεια,
μαθαίνεις την αναγέννηση της
χώρας μας. Η στρατοκρατία δεν
μπόρεσε επί έξι χρόνια να ριζώσει
το φόβο στις καρδιές μας.**

Σάββατο 17 Νοεμβρίου 1973: το στρατιωτικό άρμα μπροστά από την πύλη του Πολυτεχνείου (Μέρες του Νοέμβρη 1973. Φωτογραφίες, εκδ. Ερμής)

Αυτή τη στιγμή ο φόβος έχει εξαφανιστεί. Η Λευτεριά έχει αναπτερώσει το ηθικό όλων των αγωνιζόμενων Ελλήνων.

Αυτή τη στιγμή οι νέοι, οι εργαζόμενοι, οι φοιτητές, όλοι ενωμένοι, και οι στρατιώτες, αυτή τη στιγμή βρίσκονται κοντά μας.

111 / 223-225

Γιατί αγωνιζόμαστε για μια καλύτερη Ελλάδα, αγωνιζόμαστε να φτιάξουμε ένα καλύτερο αύριο.

Εδώ Πολυτεχνείο, εδώ Πολυτεχνείο!... Σας μιλά ο ραδιοφωνικός σταθμός των ελεύθερων αγωνιζόμενων φοιτητών, των ελεύθερων αγωνιζόμενων Ελλήνων.

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Συζητήστε στην τάξη για εκείνες τις φοβερές ημέρες. Να φέρετε πληροφορίες και για άλλες περιόδους της νεότερης ιστορίας μας, που η νεολαία αγωνίστηκε με απaráμιλλο θάρρος, σύνεση και ηρωισμό.

2. Να ακούσετε τη σχετική κασέτα με τα ηχογραφημένα ντοκουμέντα από το ραδιοφωνικό σταθμό του Πολυτεχνείου.

3. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να βρείτε και άλλο πληροφοριακό υλικό για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Να φτιάξετε αφίσες και να κάνετε έκθεση φωτογραφίας.

4. Να πάρετε συνεντεύξεις από ανθρώπους που έζησαν τα γεγονότα της εποχής εκείνης (φοιτητές, διανοούμενους, πολιτικούς, δημοσιογράφους κ.ά.).

Κώστα Περάκη, Φοιτητές

Κώστας Περάκης (1928)

Γλύπτης, ζωγράφος και χαράκτης. Στο έργο του χρησιμοποιεί λαϊκά παραδοσιακά στοιχεία.

Μαργαρίτα Λυμπεράκη (Αθήνα 1919)

Έχει γράψει μυθιστορήματα και θεατρικά έργα, στα οποία αποτυπώνει με ρεαλισμό, φαντασία και ποιητικότητα την καθημερινή ζωή. Ορισμένα από αυτά είναι: *Τα ψάθινα καπέλα*, *Τα δέντρα* (μυθιστορήματα), *Σπαραγγμός*, *Ο άλλος Αλέξανδρος*, *Ο Άγιος πρίγκιψ*, *Για τον απόντα*, *Ζωή* (θεατρικά έργα).

Λαϊκή παράδοση και πολιτισμός

**Νικολάου Γύζη,
Το παραμύθι της γιαγιάς
(*Το παιδί στη νεοελληνική τέχνη,*
εκδ. Adam)**

Το παραμύθι της γιαγιάς

*Η καλοσύνη, είπ' η γιαγιά, μονάχα
η καλοσύνη
όλα στον κόσμο χάνονται, μόνη
απομένει εκείνη.*

ΩΩΩ

*Στα λόγια της μαζεύτηκαν
προσεκτικά τ' αγγόνια.
Ω χρόνια των παραμυθιών, αθώα,
ωραία χρόνια.
Έξω το χιόνι αναγελά την άγρια
ανεμοζάλη
κι εδώ στα μισοσκότεινα, τριγύρω
στο μαγκάλι,
που κρύβει ανάρια χόβολη κι
ονείρατα ανασταίνει,
άλλο απ' τ' αγγόνια πρόσχαρο
τα χέρια του ζεσταίνει,
άλλο με στόμα ορθάνοιχτο δείχνει
την προθυμιά του,*

άλλο καθίζει στην προβιά που 'ναι
στρωμένη κάτου,
άλλο σταυροποδίζοντας μαζεύεται
παρέκει,
άλλο στο πλάγι κάθεται κι έν' άλλο
ολόρθο στέκει,
κι όλα μαζί με μια ψυχή, μ' έναν
παλμό στα στήθη
θωρούν στα μάτια τη γιαγιά που
αρχίζει παραθύθι...
Η ρόκα ξεκουράζεται στ' άσαρκο
μέσα χέρι
ώσπου ν' αρχίσει το βαθύ κι
ακούραστο νυχτέρι.

Ιωάννης Πολέμης

Νικολάου Γύζη, *Το παραμύθι της γιαγιάς* (λεπτομέρεια)

Θ1 Παιδικά νανουρίσματα

Τα νανουρίσματα ή ναναρίσματα, γνωστά σε όλους τους λαούς της γης, είναι γλυκά τραγουδάκια, πλούσια σε συναισθήματα και ανθρωπιά. Η μελωδία τους είναι ευχάριστη, απαλή και μονότονη, για να προκαλέσει τον ύπνο. Χαρακτηριστική είναι η τρυφερότητα που τα διακρίνει και προέρχεται από τη στοργική διάθεση της μητέρας, η οποία, τραγουδώντας τα, εύχεται όλα τα καλά για την υγεία και την προκοπή του παιδιού της.

Ύπνε, που παίρνεις τα μωρά, έλα
πάρε και τούτο,
μικρό μικρό σου το 'δωσα, μεγάλο
φέρε μου το,

μεγάλο σαν ψηλό δεντρί κι ίσο σα
γκυπαρίσσι*,
κι οι κλώνοι ντου* ν' απλώνονται
σ' ανετολή* και δύση.

Έλα, νύπνε*, κι έπαρέ το
και γλυκά αποκοίμησέ το.

Έλα, νύπνε, μερωτή* μου,
μέρωσε μου το παιδί μου.

Δώσ' του, Παναγία, χρόνοι,
να γενεί παππούς μ' αγγόνι.

σα γκυπαρίσσι: σαν κυπαρίσσι

❖ ντου: του ❖ ανετολή: ανατολή

❖ νύπνε: ύπνε ❖ μερωτή (ο

μερωτής): που ημερώνεις, που
καταπραΰνεις, που χαρίζεις την
ηρεμία

**Νάνι το παιδί μου, νάνι,
κι όπου του πονεί να γειάνει.**

**Που κοιμάται και μερώνει
και ξυπνά και μεγαλώνει.**

**Που κοιμάται σαν αρνάκι
το γλυκό μου μωρουδάκι.**

**Πάμπλο Πικάσο
*Μητέρα και παιδί***

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Πώς περιγράφεται ο ύπνος στα νανουρίσματα αυτά;**
- 2. Τι ζητάει για το παιδί της από τον ύπνο και τι από την Παναγία η μητέρα, και γιατί;**
- 3. Να βρείτε με ποιον τρόπο χρησιμοποιεί τον ύπνο ο Ν. Γ. Πεντζίκης στην «Παιδική μνήμη» (3ος τόμος σελ. 85) και να τον συγκρίνετε με τον ύπνο στα νανουρίσματα του κειμένου μας.**

Οι παροιμιόμυθοι είναι μικροί μύθοι ή λαϊκού περιεχομένου ιστοριούλες, που η μορφή τους θυμίζει τις παροιμίες. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα τους είναι η συντομία, η σάτιρα, η θυμόσοφη και γνωμική διάθεση. Ο παροιμιόμυθος μπορεί να είναι μια απλή αφήγηση ή περιγραφή· μπορεί, επίσης, να έχει μορφή διαλόγου. Το περιεχόμενό του είναι λιτό και μεστό, και οι στόχοι του ηθικοδιδακτικοί.

- 1. Κάποιου εκαίγονταν το σπίτι κι έλεγε:
«Έχω τα κλειδιά».**

- 2. Ο Γρηγόρης εγρηγόρει* κι ο Μελέτης εμελέτα, κι ο Γρηγόρης την επήρε του Μελέτη τη γυναίκα!**

3. Όλα τα ψάρια σ' ένα τηγάνι
τηγανιζόντανε και το καθένα
έλεγε τ' αλλουνού:
«Κάμε παρατουό*, γιατί μ' έκαψες».

4. - Τρέχ' η μύξα σου, γαμπρέ.
- Είν' από το χειμώνα.
- Αμ σε ξέρω κι από το καλοκαίρι!

εγρηγόρει (γρηγορώ): έσπευδε,
ήταν σε ετοιμότητα ❖ παρατουό:
παραπέρα

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Τα κλειδιά, κάτω από ομαλές
συνθήκες, μας εξασφαλίζουν, μας
κάνουν να αισθανόμαστε σίγουροι.
Γιατί, λοιπόν, είναι άχρηστα σ' αυτή
την περίπτωση; (παροιμιόμυθος 1)

2. Πώς φαντάζεστε το Μελέτη και πώς το Γρηγόρη; Υπάρχει σχέση των ονομάτων και του χαρακτήρα τους; (παροιμιόμυθος 2)

3. Ποια ανθρώπινη συμπεριφορά κατακρίνεται στον 3ο παροιμιόμυθο;

4. Να γράψετε τις συνέπειες του ατομισμού, (παροιμιόμυθος 3)

5. Να εξηγήσετε τον 4ο παροιμιόμυθο.

6. Τα μειονεκτήματά μας πρέπει να τα κρύβουμε ή να τα καταπολεμούμε; Ποια προβλήματα δημιουργεί η απόκρυψη τους; Πώς πρέπει να γίνεται η καταπολέμησή τους;

Τα λιανοτράγουδα είναι δίστιχα δημοτικά ποιήματα. Αναφέρονται στους καημούς και στα βάσανα της αγάπης, στην ομορφιά της αγαπημένης, στην παντρεία. Άλλοτε πάλι είναι επαινετικά ή σκωπτικά, δηλαδή έχουν χαρακτήρα περιπαικτικό, κοροϊδευτικό. Το είδος των σύντομων τραγουδιών αυτών είναι πολύ συνηθισμένο στην Κρήτη και στην Κύπρο.

α΄

**Απ' όλα τ' άστρα τ' ουρανού ένα
είναι που σου μοιάζει,
ένα που βγαίνει το πουρνό*, όταν
γλυκοχαράζει.**

(το) πουρνό: το πρωί

β´

Κυπαρισσάκι μου ψηλό, ποια
βρύση σε ποτίζει,
που στέκεις πάντα δροσερό κι
ανθείς και λουλουδίζεις;

γ´

Όντε* σ´ εγέννα η μάνα σου, ο ήλιος
εκατέβη
και σου 'δωκε την ομορφιά και πάλι
μετανέβη*.

δ´

Α* μ´ αγαπάς κι είν' όνειρο, ποτέ να
μην ξυπνήσω,
γιατί με την αγάπη σου ποθώ να
ξεψυχήσω.

όντε: όταν ❖ μετανέβη
(μετανεβαίνω): ξανανέβηκε ψηλά

❖ α: αν

ε΄

Να 'χα το σύννεφ' άλογο και
τ' άστρη* χαλινάρι,
το φεγγαράκι της αυγής
να 'ρχουμου* κάθε βράδυ.

στ΄

Χωρίς αέρα το πουλί, χωρίς νερό
το ψάρι,
χωρίς αγάπη δε βαστούν κόρη και
παλικάρι.

τ' άστρη (= τα άστρη): τα άστρα

❖ να 'ρχουμου: να ερχόμουν

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Τα λιανοτράγουδα α΄, β΄, γ΄ απευθύνονται στην αγαπημένη. Με ποιους τρόπους εξυμνούν την ομορφιά της;**
- 2. Ποιοι πόθοι εκφράζονται στα λιανοτράγουδα δ΄, ε΄ και στ΄;**
- 3. Ο συνθέτης Μάνος Χατζιδάκις έχει μελοποιήσει διάφορα λιανοτράγουδα στο δίσκο του *Ο μεγάλος ερωτικός*. Ακούστε μερικά απ΄ αυτά στην τάξη και συζητήστε για τα συναισθήματα που σας προκάλεσαν.**

**Σπύρου
Καρδαμάκη,
[«Όντε σ' εγέννα
η μάνα σου, ο
ήλιος εκατέβη»]**

Σπύρος Καρδαμάκης

**Σύγχρονος αγιογράφος. Έχει
ασχοληθεί και με την
εικονογράφηση παιδικών
βιβλίων.**

Θ4

Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια

Τα λαϊκά παραμύθια, δημιούργημα των ανθρώπων του λαού, είναι προφορική αφήγηση, συνήθως με μαγικό και υπερφυσικό περιεχόμενο, η οποία προσφέρει ψυχαγωγία και ευχαρίστηση στο ακροατήριο. Τα παραμύθια έχουν απλότητα, λιτότητα στις περιγραφές τους, έντονη δράση και συχνά περιπέτεια.

Μια φορά ήταν ένας βασιλιάς και είχε στο κεφάλι του ένα κερατάκι. Το είχε πολύ κρυφό, μα πώς να το κρύψει και από τον κουρέα του;

Κάθε φορά όμως που πήγαινε να του κόψει τα μαλλιά, ο βασιλιάς τον φοβέριζε να μην το πει σε κανένα, γιατί θα του πάρει το κεφάλι.

Άλλος κανένας δεν το ήξερε εκτός από τον κουρέα του βασιλιά.

Ο κουρέας δεν μπορούσε να βαστάξει το μυστικό, μα φοβόταν πάλι. Τι να κάνει; Πού να το ειπεί;

Πήγε σ' ένα πηγάδι, έσκυψε από πάνω και φώναξε μ' όλη του την καρδιά: Ο βασιλιάς έχει κερατάκι!

Ύστερα από λίγον καιρό το πηγάδι ξεράθηκε και φύτρωσε μέσα μια καλαμιά. Η καλαμιά μεγάλωσε και μια μέρα πέρναγεν ένας τσοπάνης, έκοψε την καλαμιά κι έκανε μια φλογέρα και την έπαιζε. Μα η φλογέρα έλεγε: Μπι, μπι, ο βασιλιάς έχει κερατάκι, ο βασιλιάς έχει κερατάκι!

**Το άκουσεν ένας, το άκουσεν
άλλος, το έμαθεν όλη η χώρα,
έφτασε και στ' αυτιά του βασιλιά.**

**Στέλνει ο βασιλιάς, φωνάζει τον
κουρέα.**

**- Πού τον είπες αυτόν το λόγο; Τον
ρωτάει.**

**Ο καημένος ο κουρέας ορκιζόταν
πως δεν το είπε σε κανένα. Μόνο
μια φορά, λέει, δε βάσταξα και πήγα
και το είπα μέσα στο πηγάδι.**

**Φωνάζουν και τον τσοπάνη κι
αυτός μαρτύρησε πως τη φλογέρα
την έκαμε από ένα καλάμι που
βγήκε μέσα στο πηγάδι. Έτσι
φανερώθηκε πως κάποτε ριζώνουν
και τα λόγια.**

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

- 1. Να χαρακτηρίσετε τον κουρέα.**
- 2. Τι θέλει να μας διδάξει το παραπάνω παραμύθι;**
- 3. Να βρείτε και να διαβάσετε ή να ζητήσετε να σας αφηγηθούν την ιστορία που μας παραδίδει ο αρχαίος ιστορικός Ηρόδοτος για το βασιλιά της Φρυγίας Μίδα, στον οποίο ο θεός Απόλλωνας έδωσε αυτιά γαϊδάρου.**
- 4. Γράψτε ένα σύντομο κείμενο για ένα μυστικό (αληθινό ή φανταστικό) που σας εμπιστεύτηκε κάποιος ή που θα θέλατε να σας είχε εμπιστευτεί. Το μυστικό πετά και... να το μέσα στ' αυτιά σας! Προσέξτε όμως μη σας μεγαλώσουν!**

Ανθοδοχείο
(λαϊκή ζωγραφιά σε τοιχογραφία,
Κίτσου Α. Μακρή,
(Η λαϊκή τέχνη του Πηλίου,
εκδ. Μέλισσα)

Θ5 Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι

Ήταν ένας μπαλωματής* και τον έλεγαν Λάζαρο. Και μνια* μέρα οπού μπάλωνε, μαζώθηκαν πολλές μύγες και τράβησε* ένα μπάτσο και σκότωσε σαράντα μύγες. Τότες πήγε κι έφκιακ'* ένα σπαθί κι έγραψε: «Με μνια τραβησιά σκότωσα σαράντα ψυχές!». Κι αφού το έφκιασε το σπαθί, κίνησε και πήγε στην ξενιτιά. Και σαν πήγε δυο μέρες μακριά από τον τόπον του, ήβρε* ένα πηγάδι κι έπεσε κι εκοιμήθηκε.

(ο) μπαλωματής: επιδιορθωτής

παπουτσιών ❖ μνια: μία ❖

τράβησε: τράβηξε ❖ έφκιακ'

(φτιάχνω): έφκιακε, έφτιασε, κατα-

σκεύασε ❖ ήβρε (βρίσκω): βρήκε

Εκεί εκάθονταν οι δράκοι. Τότες ήρθεν ένας να πάρει νερό κι είδε το Λάζαρο, που κοιμόνταν είδε και κείνα που ήταν γραμμένα στο σπαθί του, και πήγε κι είπε και των άλλων. Οι άλλοι του είπαν, να του πει να γένουν βλάμηδες*. Πήγεν ο δράκος και τον εφώνασε και του είπε, αν έχει ευχαρίστηση να γένουν βλάμηδες. Ο Λάζαρος του είπε πως θέλει, και γίνηκαν και κάθονταν αντάμα*. Και του είπαν οι

βλάμηδες (ο βλάμης): ο αδελφοποιτός, δηλαδή αυτός που γίνεται αδερφός με κάποιον με τον οποίο δεν έχει συγγένεια. Στην τελετή αυτή ενώνουν το αίμα τους ή δίνουν ιερούς όρκους ότι, σε κάθε περίπτωση, θα υποστηρίξουν ο ένας τον άλλον ❖ αντάμα: απέναντι

δράκοι να πηγαίνουν με την αράδα* για νερό καθώς και για ξύλα. Πήγαν οι δράκοι για ξύλα και για νερό. Ήρθε κι η αράδα του Λάζαρου να πάνε να φέρει νερό. Οι δράκοι είχαν ένα ασκί, όπου έπαιρναν νερό, κι έπαιρνε διακόσιες οκάδες νερό. Ο Λάζαρος με μεγάλη δυσκολία πήγε το ασκί άδειο στο πηγάδι κι επειδή δεν μπορούσε να το φέρει το νερό, δεν το εγέμισε το ασκί, μόν' έσκαφτε ολόγυρα το πηγάδι. Οι δράκοι, σαν άργησε ο Λάζαρος, εφοβήθηκαν κι έστειλαν έναν να πάει να ιδεί τι γίνηκε. Ο δράκος πήγε και του είπε: «Τι κάνεις αυτού, κυρ Λάζαρε; - Δεν μπορώ, του λέει, κάθε μέρα να έρχομαι να παίρνω νερό· να φέρω μνία φορά όλο το πηγάδι, για να

❖ με την αράδα: με τη σειρά

ξεγλιτώσω! - Για όνομα του Θεού, κυρ Λάζαρε, του λέει, μη, γιατί φοφούμε από τη δίψα, πηγαίνουμε μεις στην αράδα σου». Του ήρθε η αράδα του Λάζαρου να φέρει και ξύλα, κι επειδή δεν μπορούσε να φορτωθεί ένα δέντρο, καθώς οι άλλοι δράκοι, έδενε όλα τα δέντρα με πέτσες*. Και σαν άργησε ως το βράδυ, έστειλαν πάλι οι δράκοι ένα δράκο να ιδεί τι κάνει. «Τι κάνεις αυτού, κυρ Λάζαρε; Του είπε.

- Θέλω να φέρω όλο το ρουμάνι* μνια φορά για να ξεγλιτώσω, του λέει. - Μη, κυρ Λάζαρε, του λέει, γιατί θα φοφήσουμε από το κρύο· πηγαίνουμε μεις στην αράδα σου». Και πήρε ο δράκος το δέντρο και το πήγε. Ύστερ' από κάμποσον καιρό

με πέτσες (η πέτσα): με δέρματα

❖ (το) ρουμάνι: το δάσος

είπαν οι δράκοι να τον σκοτώσουν,
κι αποφάσισαν το βράδυ να τον
χτυπήσουν όλοι από μνια
τσεκουριά. Ο Λάζαρος τα άκουσ'
αυτά και το βράδυ έβαλ' ένα
κούτσουρο και το εσκέπασε με την
κάπα του. Το βράδυ εχτύπησαν το
κούτσουρο όλοι από μνια και το
έκαναν κομμάτια και πάντεχαν*
πως τον εσκότωσαν. Αφού
αποκοιμήθηκαν οι δράκοι, ο
Λάζαρος πήρε το κούτσουρο και το
'ριξε όξω και πλάγιασε και προς τα
ξημερώματα εβούγκηξε* και τον
άκουσαν οι δράκοι και τον
ρώτησαν και του είπαν: «Τι έχεις;».
Κι αυτός τους είπε ότι κάμποσοι
ψύλλοι τον ετσίμπησαν. Οι δράκοι

πάντεχαν (απαντέχω, παντέχω):
περίμεναν, είχαν την ελπίδα, νόμι-
ζαν ❖ εβούγκηξε (βογκώ): βόγκηξε

πάντεχαν ότι ψύλλους ενόμιζε τις τσεκουριές, και την άλλη μέρα του είπαν αν έχει παιδιά, γυναίκα, κι αν θέλει, να του δώσουν ένα ταγάρι* φλουριά και να πηγαίνει στο σπίτι του. Ο Λάζαρος τους είπε πως έχει ευχαρίστηση και να πάρει κι ένα δράκο από αυτούς να του τα φέρει τα φλουριά στο σπίτι του. Πήρε το δράκο φορτωμένο το φλουρί και πήγε στο σπίτι του. Στο δρόμο, όπου πήγαινε, του είπε του δράκου: «Στάσου, να πηγαίνω να δέσω τα παιδιά μου, να μη σε φαν!». Πήγε κι έδεσε τα παιδιά του με κάτι σχοινιά παλαιά και τους είπε: «Όντας ιδείτε το δράκο, να φωνάζετε "κρέας από δράκο"». Κι όντας επλησίασ' ο δράκος, εφώναξαν τα παιδιά-

(το) ταγάρι: υφασμάτινο σακούλι που το πέρναγαν στον ώμο

«κρειάτο* από δράκο!». Ο δράκος με μεγάλη τρομάρα άφηκε τα φλουριά κι έφυγε. Στο δρόμο όπου πήγαινε ο δράκος, ήβρε μνια αλεπού και τον ρώτησε γιατί είναι τρομοκρατημένος τόσο. Κι αυτός της είπε πως τη γλίτωσε, θα τον έτρωγαν τα παιδιά του κυρ Λάζαρου. «Απ' τα παιδιά του κυρ Λάζαρου εσκιάχτηκες*»; Του είπε. Αυτός είχε δυο κότες και τη μνια τού την έφαγα εψές και την άλλη θα πάνω* να του την φάω τώρα· κι αν δεν πιστεύεις, έλα κοντά μου να ιδείς· δέσου απ' την ουρά μου». Εδέθηκε ο δράκος απ' την ουρά της αλωπούς και πήγε να ιδεί. Όντας* επλησίασαν στο σπίτι

(το) κρειάτο: το κρέας ❖ εσκιάχτηκες
(σκιάζομαι): φοβήθηκες ❖ θα
πάνω (πηγαίνω): θα πάω
❖ όντας: όταν

του Λάζαρου, ο Λάζαρος εφύλαε με το ντουφέκι, γιατί εσκιάζονταν απ'τους δράκους. Σαν είδε την αλωπού οπού έρχουνταν μαζί με το δράκο, της είπε: «Δε σου είπα να φέρεις μόνον αυτόν το δράκο, μούν'* να τους φέρεις όλους». Αυτό ακούοντας ο δράκος έγινε άφαντος· κι από τη μεγάλη τη βία, οπού έπαιρνε την αλωπού, εψόφησε. Κι αφού ελευτερώθηκε από τους δράκους ο κυρ Λάζαρος, έφκιασε το σπίτι του λαμπρό κι έζησε καλά.

μούν' και μόν': μόνο, αλλά

Ερωτήσεις – Δραστηριότητες:

1. Στο παραμύθι μας ένας πανέξυπνος μπαλωματής τα βάζει με τους παντοδύναμους,

αγριωπούς, αλλά... κουτούς δράκους. Ποια τεχνάσματα χρησιμοποιεί ο κυρ Λάζαρος από την αρχή μέχρι το τέλος του παραμυθιού για να απαλλαγεί από τους επικίνδυνους δράκους;

2. Ποιο από τα κόλπα του κυρ Λάζαρου σας φάνηκε πιο έξυπνο ή πιο αστείο και γιατί;

3. Να συγκρίνετε τους δράκους του παραμυθιού με τους δράκους στο «Δρακοπαραμύθι» της Αγγελικής Βαρελλά (2ος τόμος σελ. 23-32).

4. Να συζητήσετε στην τάξη γενικά για το είδος που λέγεται παραμύθι. Με ποιους τρόπους γνώριζαν τα παιδιά τα παραμύθια παλαιότερα και με ποιους σήμερα; Τι παρατηρείτε για τη γλώσσα στην οποία έχουν γραφτεί;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4ου ΤΟΜΟΥ

Η΄. Γεγονότα από την ελληνική ιστορία

(συνέχεια από τον 4ο τόμο)

3. Της Λένως Μπότσαρη,
(δημοτικό τραγούδι) 5
4. Διονύσιος Σολωμός,
Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι ... 9
5. Ανδρέας Κάλβος,
Ο φιλόπατρις 16
6. Άγγελος Σικελιανός,
Ο ξένος 21
7. Γαλάτεια Γρηγοριάδου –
Σουρέλη,
Ο μικρός μπουρλοτιέρης 27
8. Γιάννης Μακρυγιάννης,
[Είμαστε εις το «εμείς»] 41
9. Νίκος Γκάτσος,
Μπαρμπαγιάννη
Μακρυγιάννη 46

10. Διδώ Σωτηρίου, [Οι πρόσφυγες]	49
11. Νικηφόρος Βρεττάκος, Ένας στρατιώτης μουρμουρίζει στο αλβανικό μέτωπο.....	66
12. Γιάννης Μπεράτης, [Στα βουνά της Αλβανίας]	73
13. Άλκη Ζέη, [Η παρέλαση]	82
14. Ζωρζ Σαρή, Τα κουλουράκια	94
15. Γιάννης Ρίτσος, Λαός	106
16. Μαργαρίτα Λυμπεράκη, [Η εξέγερση]	108

Θ΄. Λαϊκή παράδοση και πολιτισμός

1. Παιδικά νανουρίσματα	119
2. Παροιμιόμυθοι	123

3. Λιανοτράγουδα 126
4. Κάποτε ριζώνουν και
τα λόγια (λαϊκό παραμύθι) ... 131
5. Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι
(λαϊκό παραμύθι) 136

***Οι τίτλοι που βρίσκονται μέσα σε
αγκύλες είναι των ανθολόγων.**

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.